

ԱՆԱԿԻՏ

ՀԱՆՔԻՍ ԱՄՍԵԱՅ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ՓԵՂԱՐՈՒԲԵՍԱԿԱՆ

Է. ՏԱՐԻ

ՅՈՒՆԻՍ

ԹԻՒ 6

ԲԱՐԻԶ

« Խօսք » եւ « լոյս » երկու համանուն բառեր են նախնական սրբազան լեզուին մէջ : Եւ առանց պատճառի չէ այդ : Լոյսը կերպով մը բնութեան խօսքն է : Եւ խօսքն ալ մտքին լոյսն է : Տիեզերքը մտիկ կ'ընէ եւ կը պատասխանէ : Յախտնական իտակցումին մը կ'անցնի բնութեան եւ հոգիին միջեւ : Ե՛մէ հոգիին չճարգմանէր, չլուսաւորէր ինչ որ միւսը կ'ըսէ, այդ չհասկցուած մտին բնութիւնը չնկատի պէս պիտի ըլլար :

Ժ. ՄԻՇԼԷ

Ա Ն Ա Հ Ի Տ

ԵՐԹԵՐՈՐԴ ՅՐՋԱՆ

ԲՍԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ ՊԷՏՔ Է ԿԱՆԽԻԿ ՎՃԱՐԵԼ

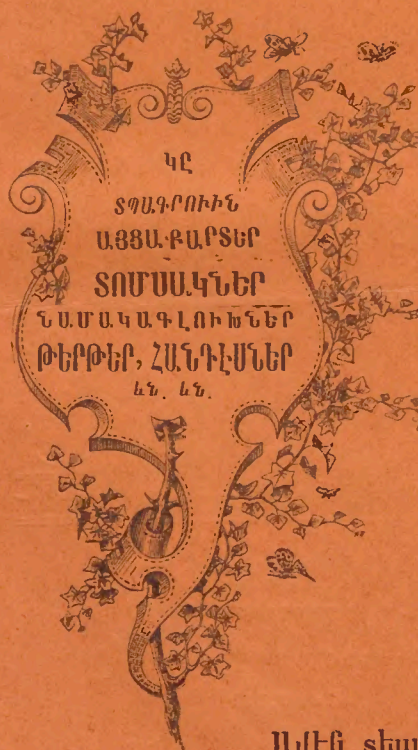
ԱՆԱՀԻՏԻ նախորդ տարիներու հառաքածուները գնել ուզողները կարող են մեզի դիմել .

Ա. Տարի	30 ֆրանք
Բ. Տարի	20 ֆրանք
Գ. Տարի	12 ֆրանք
Դ. Տարի	12 ֆրանք
Ե. Տարի	12 ֆրանք
Զ. Տարի	12 ֆրանք

Քաղաքական կաղաթեան մասին ուսումնասիրութիւններ

Ա. ԶԹՊԱՆԵՆԱՆ	{ Վայրկեանը (1904)	50 սանդիմ
	{ Հորիզոնը (1905)	25 սանդիմ

Տ Պ Ա Ր Ա Ն

ԿԸ
ՏՊԱԳՐՈՒԻՆ
ԱՅՑԱՔԱՐՏԵՐ
ՏՈՄՍԱԿՆԵՐ
ՆՍՄՍԿԱԳԼՈՒԽՆԵՐ
ԹԵՐԹԵՐ, ՀԱՆԴԷՍՆԵՐ
և ն. և ն.

ՏԻԳՐԱՆ

ՏՕՂՐԱՄԱՃԵԱՆ

Բ Ա Ր Ի Զ 18, Rue des Gobelins, 18, Paris, (13e)

Ամէն տեսակ տպագրութիւն, մատուր, խնամեալ եւ արագազին:

ԱՆԱՏԻՏ

Հ Ա Ն Դ Է Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Ազգային, Գրական, Գեղարուեստական

Է. ՏԱՐԻ

ՅՈՒՆԻՍ

Թիւ 6

Սերվանթէս

Այս գործուն, սպանիացի ժողովուրդը մեծ շքեղութեամբ տօնեց՝ Մատրիաի մէջ՝ երբորդ հարիւրամեակը Սերվանթէսի, որուն Տոն Քիշոթը գերագոյն պարծանքներէն մին է սպանիական ցեղին և մին այն գործերէն որ պիտի կենդանի մնան որքա՛ն մեր երկրագունդը տեսէ :

Այս առթիւ կը հրատարակենք թարգմանութիւնը Թուրկէնէֆի զմայելի ուսումնասիրութեան՝ « Համլէթ և Տոն Քիշոթ », ինչպէս և « Տոն Քիշոթ »ին այն համբաւաւոր գլխուն ուր « Մանչի ասպետ »ը, իր հանդարտ ու յստակատես վայրկեաններէն «էկուն մէջ, խրատներ կուտայ Սանչո Փանսային՝ որուն յանձնուած է կղզիի մը կառավարչութեան պաշտօնը :

ՀԱՄԼԷԹ և ՏՈՆ ՔԻՇՈԹ

Երպիտի Համլէթ ողբերգութեան առաջին տպագրութիւնը և Սերվանթէսի Տոն Քիշոթ քերթուածին առաջին մասը միեւնոյն տարին լոյս տեսած են, տասնեւեօթերորդ դարուն ըսկիզբը :

Ու մարդ իսկոյն կը յիշէ նաեւ թէ երկու ժամանակակից բանաստեղծները միեւնոյն օրը մեռած են, 1616 Ապրիլ 26ին :

Ամէն կերպով հաւանական է որ Սերվանթէս չէ ճանչցած Շէքսպիրի գործը. բայց մեծ ողբերգակը, իր Սթրաթֆորտի առանձնարանին մէջ, ուր անցուց իր կեանքին վերջին երեք տարիները, կրնայ կարդացած ըլլալ հոշակաւոր վէպը որ արդէն թարգմանուած էր անգլիերէնի ինչ նկարի նիւթ՝ արուեստագէտի մը համար որ միանգամայն խորհող մ'ըլլար. — Շէքսպիր որ Տոն Քիշոթ կը կարդայ :

Համլէթի և Տոն Քիշոթի միաժամանակ երևուածը նշանակալից է. այդ երկու արտաբանները մարդկային բնութեան երկու ներհակ երեւոյթներն են, երկու բնուածներն առանցքին որուն վրայ կը զառնայ անիկա :

Բոյսր մարդիկ միթէ առաւել կամ նուազ այդ

երկու տիպարներէն մէկուն չե՞ն նմանիր Մենէ իւրաքանչիւրը միթէ առաւել կամ նուազ տարր մը չունի՞ Տոն Քիչոթի կամ Համէթի :

Իրաւ է որ մեր ժամանակին մէջ՝ Համէթները աւելի բազմաթիւ են քան Տոն Քիչոթները. սակայն ասոնք չեն անհետացած բոլորովին :

Որովհետեւ միշտ երկու կերպ գոյութիւն պիտի ունենայ իտէալն ըմբռնելու . մէկ կերպը զայն մարդկային բնութենէն դուրս կը գտնուէ , միւսը՝ ներսը . կա՛մ եւն է որ առաջին կարգը պիտի դրուի, կա՛մ եւն է որ երկու բան մը՝ որ անկից գերազատ պիտի համարուի :

Իտէալն ըմբռնելու այդ երկու կերպերը, որ, կեանքի մէջ, կրնան իրարու յաջորդել՝ միեւնոյն մարդուն մօտ , մարմնաւորուած են երկու ներհակ տիպարներու մէջ՝ Համէթ եւ Տոն Քիչոթ :

Ա.

Նախ , պէտք է հրաժարել այն կանխակալ կարծիքէն որով Տոն Քիչոթին մէջ ուրիշ բան չեն տեսներ բայց եթէ Տրտմադէմ Ասպետը , ասպետական վէպերը ծաղրելու համար ստեղծուած անձնաւորութիւն մը :

Յայտնի է որ այդ անձնաւորութեան կարեւորութիւնը մեծցած է իր անմահ ստեղծչին ձեռքին տակ , եւ թէ երկրորդ մասի Տոն Քիչոթը , — դուքսերու եւ գքսուհիներու հաճելի խօսակիցը , կառավարչի զինակիրն իմաստուն մենտորը , — վէպին առաջին մասին Տոն Քիչոթը չէ , սկզբնաւորութեան այլանդակ ու ծիծաղելի Տոն Քիչոթը , որուն կերած ձեծերը ամէնօրեայ հացի պէս բան մը կ'ըլլան իրեն համար : Զայն հասկնալու համար , գործին նոյն իսկ հոգւոյն մէջ թափանցելու է :

Տոն Քիչոթ ամէն բանէ առաջ հաւատքը կը ներկայացնէ , հաւատքը՝ յաւիտենական, անյեղլի բանի մը , հաւատքը՝ ճշմարտութեան , ճշմարտութեան որ անհատէն դուրս է , որ ինքզինքը զիւրաւ չի յանձներ անոր , որ պաշտամունք մը եւ զոհարեթութիւններ կը պահանջէ , որ մեծ պայքարներէ ու մեծ անձնաւորութիւններէ յետոյ միայն անձնատուր կ'ըլլայ :

Տոն Քիչոթ ամբողջապէս տոգորուած է իտէալին սիրովը . այդ իտէալին համեմուտ համար , պատարաստ է ամէն զրկանք տանելու , ամէն զո-

հողութիւն ընդունելու , մինչեւ իսկ իր կեանքը տալու :

Կեանքը , արդէն , իրեն համար , մէկ արժանիք մը ունի միայն , միջոց մըն է որ իրեն թոյլ կուտայ իտէալին հետապնդելու , անոր տիրանալու , եւ ճշմարտութիւնն ու արդարութիւնը աշխարհիս վրայ յաղթական դարձնելու :

Ի՛նչ փոյթ որ Տոն Քիչոթ այդ իտէալը քաղած ըլլայ ասպետական վէպերու առասպելապատում չեղջակոյտին մէջ , — նոյն իսկ այդ է արդէն իր նկարագրին զաւելտական կողմը . — գիտցա՛ծ է արտահանել գաղափարը՝ ամէն խառնուրդէ զտուած , եւ զայն անեղծ պահպանել :

Տոն Քիչոթ իրեն անարժան պիտի համարէր ապրիլ իրեն համար միայն , հոգ տանիլ իր անձին :

Կ'ապրի՛ եթէ կրնամ սապէս ըսել՝ իր անձէն դուրս , ուրիշներուն համար , իր եղբայրներուն համար . կ'ապրի՛ չարիքը արմատախիլ ընելու , մարդուն թշնամի ուժերուն դէմ կռուելու համար , հսկաներուն , կախարհներուն դէմ , այսինքն բոլոր անոնց որ տկարները կը կեղեքեն :

Եսականութեան հետքն իսկ չկայ իր մէջ . երբեք ինք իր վրայ չի մտածեր . համակ անձնութիւնութիւն , համակ զոհարեթութիւն է . մէկ խօսքով , համոզուած է , հաւատք ունի ; եւ առաջ կը քալէ առանց ետին մէ՛կ նայուածք մը նետելու :

Ահա ինչու աներկիւղ է , համբերատար , եւ զիտէ ամենալտիտ սնունդով , ամենաողորմելի զգեստներով զոհանալ : Այդ խեղճութիւնները չ'զգար իսկ :

Սիրտը խոնարհ է , հոգին մեծ ու զիւցազնական : Իր դորովոտ քարեպաշտութիւնը արգելք չ'ըլլար իր ազատութեանը . սնապարծութիւն չունի , բայց եւ չի տարակուսիր ինք իր մէ , իր առաքելութենէն , ոչ իսկ իր Ֆիզիքական ուժերէն . իր կամքը կամք մըն է զոր ոչինչ կրնայ սարսել :

Դէպ ի միեւնոյն նպատակն այդ մշտական ձգտումը՝ միակերպութիւն կուտայ իր մտածմանց եւ իր միտքը տարամբո՛ւ կ'ընէ . իր հրմտութիւնը սահմանափակ է , բայց պէտք չունի զայն ընդարձակելու , զիտէ ինչ որ պէտք ունի զիտնալու , զիտէ թէ ի՛նչպէս պէտք է ապրի .

զիտէ թէ ի՞նչ պաշտօն ունի կատարելու . ի՞նչ պէտք ունի ասկէց աւելիին :

Կրնայ ճշմարիտ խնել մը թուիլ , որովհետեւ ամենէն շօշափելի իրականութիւնը մեղրամոմի պէս կը հալի իր խանդավառութեան կրակին տակ ու կը ցնդի : Փայտէ պուպրիկները զարհուրելի Մաւրիտանացիներ են , այդպէս կը տեսնէ զանոնք՝ եւ որոշ , ինչպէս որ սպառազէն ասպետներ կը կարծէ խաղաղիկ ոչխարներու հօտը :

Ուրիշ վայրկեաններու մէջ , Տոն Քիչոթ կըրնայ միջակ մարդ մը երեւալ , որովհետեւ դանդաղ է կարեկցելու եւ դանդաղ հրճուելու մէջ :

Որովհետեւ իրեն համար դժուար է մէկ առարկայէ մը ուրիշի անցնիլ . կարծես դարձաւ ծառ մըն է , որուն արմատները խորապէս կը մխուխ հողուն մէջ եւ որ չի կրնար տեղափոխուիլ : Ազատ չէ կարծիքները փոխելու , եւ իր բարոյական էակին հաստատամտութիւնը մասնաւոր ուժ մը եւ մեծութիւն մը կուտայ իր դադափարներուն , իր խօսքերուն , իր ամբողջ անձին , հակառակ այն ծիծաղաշարժ ու խայտատակ կայութիւններուն որոնց մէջ կ'իջնայ շարունակ :

Տոն Քիչոթ խանդավառ մըն է , մոլեռանդ մը , դադափարի մը սպասուէրը , եւ այդ դադափարը զինքը կը ծածկէ իր ճառագայթումովը :

Բ.

Համլէթ ամէն բանէ առաջ վերլուծումն է եւ ետականութիւնը . անհաւատութիւնն իսկ :

Իրեն համար միայն կ'ապրի , ետական մըն է , եւ ճիշդ այդ պատճառով չի կրնար հաւատալ ինք իրեն . մարդ կրնայ միայն հաւատալ այն բանին որ իրմէ դուրս է եւ իրմէ վեր :

Սակայն , այդ ետը , որուն Համլէթ չի հաւատար , շատ սիրելի է իր սրտին : Կեզրոն մըն է որուն կը դառնայ շարունակ , որովհետեւ այս աշխարհիս վրայ ոչինչ կը գտնէ որուն կարենայ ամբողջ հողովը կապուիլ :

Այդ սկեպտիկը միշտ իր անձովը զբաղած է . կը խորհի միշտ , ո՛չ իր պարտականութեանց , այլ իր կացութեանը :

Համլէթ , որ ամէն բանէ կը տարակուսի , անգութ է ինք իրեն համար . իր միտքը շատ

զարգացած է՝ կարենալու համար ինք իր մէջ գտածովը բուսականանալ . կ'ընդունի իր տկարութիւնը , հեշտանքով կը ձաղկէ ինքզինքը , իր յանցանքները կը չափազանցէ , ինքզինքը կ'ուսումնասիրէ անզաղար , անընդհատ իր հոգւոյն մէջ կը թափանցէ , կը ճանչնայ իր տկարութիւնները մինչեւ իրենց ամենափոքր խորշերուն մէջ , կ'արհամարհէ զանոնք , կ'արհամարհէ ինքզինքը եւ , միեւնոյն ատեն , այդ արհամարհանքովը կ'ապրի , անով կը սնանի :

Որովհետեւ ամէն ինքնագիտակցութիւն ուժ մըն է . ասկից յառաջ կուգայ Համլէթի հեգնութիւնը որ այնքան հզօր հակապատկեր մը կը կազմէ Տոն Քիչոթի կրակոտ հաւատքին հետ :

Ասկից յառաջ կուգան նաեւ Համլէթի հակասութիւնները . հաւատք չունի ինք իր վրայ , եւ սակայն մնապարծ է . չի գիտեր թէ ի՞նչ կ'ուզէ , իր կեանքը աննպատակ է , եւ սակայն կեանքը կը սիրէ :

Կրնայ ազադակել՝ « Օ՛հ , թող այս շատ հաստատուն մարմինը հալի եւ ցնդի ցօղի պէս . . . օ՛հ , եթէ Անեղը անձնասպանութիւնը դատապարտած չըլլա՛ր . . . Աստուա՛ծ , Աստուա՛ծ , օ՛րբան տաղտկալի , հինցած , տափակ , անօդուտ կ'երեւան ինծի այս աշխարհիս բոլոր սո՛վորութիւնները : Փո՛ւճ է կեանքը , փո՛ւճ . խոպոն պարտէզ մըն է ուր տունկերը հունտի կ'երթան , կոշտ ու կոպիտ բաներ զայն կը լեցնեն ամբողջապէս » Բայց երբեք պիտի չհաւանի զո՛հել այդ տաղտկալից ու հնամաշ կեանքը . երկայն ատեն կը մտածէ անձնասպանութեան՝ իր հօրը ուրուականին երեւումն առաջ , ընդունելէ առաջ այն անաւոր պաշտօնը որ պիտի չքացնէ իր կամբը՝ արդէն փշրուած , — եւ հակառակ ամէն բանի՝ ինքզինքը չ'սպաններ :

Կեանքի սէրը կը յայտնուի մինչեւ անգամ իր անձնասպանութեան մտածումներուն մէջ : Բոլոր տասնեւութը տարեկան երիտասարդները գիտեն այդ զգացումը : « Արիւնն է որ կ'եռայ , հոյզն է որ կը յորդի » :

Պէտք չէ սակայն շատ խիստ ըլլալ Համլէթին համար . կը տառապի՝ անիկա , եւ իր տառապանքները աւելի ցաւագին եւ աւելի մորմոքիչ են քան Տոն Քիչոթիները : Մինչ Մանչի ասպետը , գերիներ ազատելէ յետոյ՝ ծեծ կ'ուռէ ճիշդ այդ գերիներէն զօր ազատած է , եւ մինչ

կոպիտ հովիւներ զինքը կրցածնուն չափ կը խոչտանգեն, Համէթ ինքզինքը կը ծեծէ, ինքզինքը կը խածատէ ու կը բզբտէ : Ինքն ալ սուր մը ունի ձեռքը, վերլուծումին երկսայրի սուրը :

Տոն Բիշոթ, — պէտք է խոստովանիլ, — բացարձակապէս ծիծաղելի է : Իր գէժքը ամենէն զաւելտականն է թերեւս զոր երբեք բանաստեղծ մը ստեղծած ըլլայ : Իր անունը զըւարձալի ծաղրանուն մը դարձած է՝ նոյն իսկ մուժիքին բերանը, եւ ամենուն մտքին մէջ կ'արթնցնէ պատկերը ատգոյն, նիհար, ոսկորները դուրս ցցուած անձի մը, խոչոր ձեռքերով, իր զրահին մէջ շիպ-շիտակ կեցած, ճշմարիտ ծաղրանկար մը ասպտի, եւ ձիու կամաքի մը վրայ հեծած : Կարելի չէ այդ հողին բերանը եկած, միշտ անօթի ու միշտ ծեծ ուտող խեղճ Ռոսինանթին համար չզգալ տեսակ մը արգահատանք՝ կէս հեղնական, կէս յուզուած :

Այո՛, Տոն Բիշոթ ծիծաղելի է, բայց ծիծաղին մէջ կը պարունակուի հաշտեցնող զօրութիւն մը, քաւութիւն մը : Եթէ ճիշդ է առածը թէ՛ « Այն որ քեզ խնդացուց, անոր բարեկամ կ'ըլլաս » կարելի է աւելցնել՝ « Երբ մէկը քեզ խնդացուց, արդէն անոր ներած ես, եւ նոյն իսկ մօտ ես զայն սիրելու : »

Համէթի արտաքինը, ընդհակառակն, հրապուրիչ է : Իր մեղամաղձութիւնը, իր ատգոյն տեսքը եւ իր թեթեւ գիրութիւնը իրեն նպաստուոր արամադրութիւններ կը ներշնչեն առաջին վայրկեանէն : Իր սեւ թաւիչէ զգեստը, իր գլխարկին փետուրը, իր վայելուչ ձեւերը, իր ճարտասան խօսուածքը եւ իր բարձրութեան մշտական զգացումը որ իր խօսքերուն մէջ կը յայտնուի՝ հակառակ ինքզինքը խոնարհեցնելու բոլոր ջանքին, ամէն բան իր մէջ հաճելի է մեղի եւ մեղ կը հրապուրէ : Ամէն մարդ ինքզինքը փաղաքշուած կը զգայ՝ երբ « Համէթ մըն է » ըսեն իրեն համար, եւ ոչ ոք կ'ուզէ Տոն Բիշոթ մականուանուիլ :

Որո՞ւն մտքէն պիտի անցնէր ծաղրել Համէթը : Ոչ մէկուն : Եւ ատիկա իր դատապարտութիւնն է : Անկարելի է սիրել զինքը, որովհետեւ ինքն ալ մէկը չի սիրեր :

Ամենքս ալ կը համակրինք իրեն, որովհետեւ ամէնքս ալ առաւել կամ նուազ իր մէջը

ինքզինքնիս կը ճանչնանք :

Համէթ որդին է թագաւորի մը, սպաննուած՝ իր եղբոր ձեռքով որ անոր զահը յափշտակած է : սպաննուած վեհապետը դուրս կ'ելլէ գերեզմանէն, « գժոխքին կզակէն », իր վրէժ լուծելու հրամանը տալու համար իր որդւոյն : Բայց Համէթ միշտ կը վարանի, ինքզինքը կը խաբարէ, ինքզինքը կ'ուտէ՝ անգուժ հեշտանքով մը : Երբ իր խորթ հայրը կը զարնէ, այդ արարքը արկածի մը արդիւնքն է :

Այս այնքան խորունկ հոգեբանական գիծը միշտ չէ հասկցուած, եւ շատ սրամիտ բայց քիչ մը հարեւանցի քննադատներ համարձակած են զայն մեղադրել Շէքսպիրին :

Տոն Բիշոթ աղքատ է, գրեթէ կարօտ մըն որ ապրուստի միջոց չունի, յարարերով իւրենի չունի, ընտանիք չունի, տարիքն առած է, եւ միտմնակ, ինք իր վրայ կրթընելով, ինքզինքին կուտայ պաշտօնը ամէն անիրաւութիւն դարմանելու եւ պաշտպանելու աշխարհիս բոլոր կեղեքեալները, որոնք իրեն համար օտարներ են :

Հոգը չէ որ իր ազատարարի առաջին փորձը մէկի տեղ երկու գժրադրութիւն կը բերէ իր պաշտպանել ուղած անմեղին գլխուն : Այսպէս, երբ կ'ուզէ աղայ մը խալըսել զինքը պատժող տիրոջը ձեռքէն, մտքէն չ'անցընել որ՝ կ'անակը դարձուցածին պէս՝ տէրը կը կրկնապատկէ պատիժը :

Հոգը չէ նաեւ իր սխալմունքը, երբ կը կարծէ չարագործ հսկաներու դէմ մարանչիլ, մինչ՝ իրապէս՝ կը յարձակի հողմադացքներու վրայ որոնք շատ օգտակար են :

Այդ տեսարաններուն ծիծաղաշարժ կողմը պէտք չէ որ անոնց խորունկ ու թաքուն իմաստը մինչ ծածկէ : Եթէ մէկը ինքզինքը զոհնու պահուն, իր գործողութեան կարելի հիմունքները նախատեսել ջանար եւ ուզէր անոր օգտակարութիւնը կշռել, երբեք պիտի չկատարէր իր գոհարարութիւնը :

Համէթ, իր խորաթափոնց, նուրբ եւ ըսկեսարիկ մտքովը, չի կրնար ինչալ այն կոսիտ սխալմունքներուն մէջ ուր Տոն Բիշոթ կը մուրի : Հողմադացքները երբեք հսկաներու տեղ պիտի չզնէ, որովհետեւ հսկաներու գոյութեանը չի հաւատար, եւ՝ արդէն՝ եթէ նոյն իսկ իրօք

հսկաներու հանդիպէր, զանոնք հանգիստ պիտի ձգէր :

Ինքը պիտի չհաստատէ նաեւ՝ Տոն Քիչոթին պէս՝ թէ սափրիչին լականը Մանտրէն կախարչին սաղաւարտն է, եւ զայն ամենուն առջեւ ի ցոյց պիտի չդնէ: Բայց նաեւ ձշմարտութիւնն ինքն իսկ եթէ իրեն երեւար՝ ինքը պիտի չճանչնար զայն . « Ո՞վ գիտէ, պիտի ըսէր, թերեւս ձշմարտութիւնն ալ գոյութիւն չունի ինչպէս հսկաները գոյութիւն չունին : »

Տոն Քիչոթի գիւրահաւանութեանը վրայ կարելի է ժպտիլ, եւ սակայն՝ մենք ո՞վ, խղճմտօրէն ինքզինքը քննելով, պիտի համարձակէր պնդել թէ ինքը միշտ գիտցած է սափրիչին լականը կախարչին սաղաւարտէն զանազանել :

Ահա ինչո՞ւ մէկ բան մը կայ միայն որ կարեւորութիւն ունի, անկեղծութիւնը, եւ համոզման ուժը : — Գալով արդիւնքին, ձակասագրին ձեռքն է ան : Միայն ձակասագրերը կրնայ մեզի ըսել որ ուրուականի՞ մը թէ ճշմարիտ թշնամիներու դէմ մարտնչած ենք, եւ մեզի իմացնել թէ ի՞նչ տեսակ սաղաւարտով գլուխնիս ծածկած ենք :

Պարտականութիւնը կը կայանայ զէնք առնելու եւ պայքարելու մէջ :

Գ.

Շահեկան է ուսումնասիրել Համլէթի եւ Տոն Քիչոթի յարաբերութիւնները ամբողջին, ժողովրդին հետ :

Փոլոնիոս կը ներկայացնէ ամբոխը Համլէթի մօտ, եւ Սանչօ Փանսա միեւնոյն դերը կը կատարէ Տոն Քիչոթի մօտ :

Փոլոնիոս կարող, գործնական, ողջամիտ ծերունի մըն է, թէպէտ եւ միեւնոյն ատեն շատ սահմանափակ մտքով եւ շատ երկարբան : Վարչական լաւ յատկութիւններ կը յայտնէ . օրինակելի հայր մըն է՝ ինչպէս կը տեսնուի այն հրահանգներէն զոր կուտայ իր Հանրէթ որդւոյն՝ անոր արտասահման մեկնելու պահուն : Կարելի է այդ հրահանգները բաղդատել այն կարգադրութեանց եւ վճիռներուն հետ զոր կը թելադրէ Սանչօ Փանսայի իմաստութիւնը՝ երբ կառավարիչ կը կարգուի իր կզգիին մէջ :

Փոլոնիոսի համար, Համլէթ այնքան խենդ չի թուիր որքան տղայ, եւ եթէ արքայազարմ տղայ մը չըլլար, պիտի արհամարհէր զայն՝ իր բացարձակ անօգուտութեան եւ իր զաղափարները գործադրելու անկարողութեան պատճառով :

Ամպին տեսարանը՝ այնքան անդամ յիշուած՝ կը հաստատէ այս մեկնութիւնը :

Փոլոնիոս (Արար. Գ. Տես. Բ.) . — Տէ՛ր, թագուհին կ'ուզէ ձեզի հետ խօսիլ, եւ իսկոյն : Համլէթ . — Վայրկեան մը : Կը տեսնե՞ք սա ամպը որ գրեթէ ուղտի ձեւ ունի :

Փոլոնիոս . — Խա՛չ որ, ճիշդ ուղտի կը նմանի :

Համլէթ . — Կարծեմ թէ արքսի մը պէս է : Փոլոնիոս . Արքսի մը կռնակն ունի :

Համլէթ . — Կամ կէտ ձուկին կը նմանի :

Փոլոնիոս . — Ծիշդ կէտ ձուկին նման է :

Համլէթ . — Ուրեմն, քիչ յետոյ կ'երթամ մօրս քով :

Ահնարեւ չէ՞ միթէ, որ Փոլոնիոս միանգամայն պաշտական մըն է որ իշխանին կ'ուզէ հաճելի ըլլալ եւ գործը գիտցող մարդ մը որ հիւանդ ու քմահաճ տղան չ'ուզիր նեղացնել : Փոլոնիոս Համլէթի ըսածներէն ոչ մէկուն կը հաւատայ, եւ իրաւունք ունի : Ինքն ալ ունի մեծամտութիւն մը . կը կարծէ թէ Համլէթի բոլոր յիմարտութիւնը Օֆելիային համար անոր զգացած սիրոյն չափազանցութիւնէն յառաջ կուգայ . կը սխալի անշուշտ, սակայն եւ այնպէս . Համլէթի նկարագրին իր գնահատումը ճիշդ է միշտ :

Համլէթները անօգուտ են ժողովրդին, բան մը չեն ի տար անոր, բանի մը չեն առաջնորդեր զայն, որովհետեւ իրենք իսկ ոչ մէկ նպասակի հետամուտ չեն :

Ատկից զատ, Համլէթները կ'արհամարհեն ամբոխը . այն որ ինք իր վրայ համարում չի կրնար ունենալ : Յետոյ՝ ամբոխը, Համլէթի համար, չ'արժիր իսկ որ մարդ զբաղի անով : Այնքան կոշտ է ան, ա՛յնքան աղտոտ : Իր ծնունդը չէ միայն որ Համլէթը ազնուապետական մը ըրած է :

Սանչօ Փանսա մեզի կ'երեւայ Փոլոնիոսէն բոլորովին տարբեր ձեւով մը : Կը խնդայ Տոն

Քիչոթին վրայ, գիտէ որ խենդ է, բայց երեք անգամ կը ձգէ իր երկիրը, իր տունը, իր կիներ ու իր աղջիկը՝ այդ խենդին հետեւելու համար. անոր քայլերուն կը կապուի, անոր համար ամէն տեսակ նեղութիւն կը կրէ, ու մինչեւ ի մահ անձնութիւն յոյց կուսայ. հաւատք ունի անոր վրայ, հպարտ է անով, եւ ծնրադիր կը հեծկլտայ իր տիրոջ մահուան անկողնին առջեւ:

Կարելի չէ այդ անձնութիւնը բացատրել շահագրտական շարժառիթներով, վաստակի հրապոյրով: Սանչօ Փանսա շատ ողջամիտ է չհասկնալու համար թէ թափառիկ ասպետի մը զինակիրը ծեծ ու տիլէ աւելի վարձք չունի սպասելիք:

Աւելի բարձր շարժառիթի մը կը հնազանդի, այդ անձնութիւնն արմատը կը գտնուի այն վսեմ յատկութեան մէջ զոր ունի ամբօրը, եւ որով կուրօրէն կ'ընդգրկէ պարկեշտ, ու ազնիւ դատ մը — աւա՛ղ, ուրիշ կուրացումներ ալ ունի ան. — իր այդ յատկութեանը մէջ որով կը խանգավառի ամէն բանի համար որ մեծ է՝ մոռնալով իր սեպհական շահը. ինչ որ աղքատին համար կը նշանակէ մոռնալ իրեն անհրաժեշտ պէտք եղածը:

Աստի մեծ յատկութիւն մըն է՝ էական ու տիեզերական կարեւորութեամբ: Ամբօրը միշտ վերջի վերջոյ կը ծափահարէ ու կը հետեւի, անսահման հաւատքով, այն մարդոց զոր նախ հայհուռչով պաշարած է եւ զոր ամենէն աւելի նախատած ու անիծած է, եթէ անոնք քաջութիւնն ունենան իր հալածանքներուն, անէծքներուն ու ծանականքին դիմադրուելու, առանց կասեցնելու կամ դանդաղեցնելու իրենց յառաջխաղացութիւնը, իրենց ներշնչեալ նայուածքները սեւեռելով նպատակի մը վրայ զոր միայն իրենք կրնան օրոջ տեսնել. անոնք կը փնտռեն միշտ, կ'իյնան, նորէն օտքի կ'ելլեն, ու վերջապէս կը գտնեն. . . եւ արդար է որ այդպէս ըլլայ, որովհետեւ սիրան է որ կը գտնէ:

Վոմբարկ ըսած է շատոնց. « Մեծ մտածումները սրտէն կը բղխին »:

Համլէթները, ընդհակառակն, բան մը չեն գտներ, բան մը երեւան չեն հաներ, եւ աշխարհիս մէջ իրենց անցքէն ուրիշ հետք չեն

ձգեր բայց եթէ իրենց սեպհական անձնաւորութեան յիշատակը. հոգեկան ժառանգութիւն մը չունին կտակելու:

Չեն սիրեր եւ չեն հաւատար, ինչպէս կարենան բան մը գտնել:

Դ.

Համլէթի եւ Տոն Քիչոթի յարաբերութիւնները կնոջ հետ՝ նուազ յատկանշական չեն:

Տոն Քիչոթ կը սիրէ երեւակայական արարած մը. Տիւլսինէ. պատրաստ է մեռնիլ էնոր համար. երբ ինքզինքը կը տեսնէ պարտուած, զգետնուած՝ յաղթականին ծունկին տակ, կը գոչէ, « Սպաննէ՛ դիս, ասպետ, բայց թող իմ տկարութիւնս ոչ մէկ կերպով նուազեցնէ Տիւլսինէին փառքը, կը պնդեմ միշտ որ էսիկա աշխարհիս ամենէն գեղեցիկ կիներն է: » Կը սիրէ մաքուր, իտէալական սիրով, այն աստիճան որ երբեք չի կասկածիր թէ իր հրայրքին առարկան անգոյ է. երբ Տիւլսինէ իր աչքին կ'երեւայ կոշտ ու ազտոտ գեղջկուէրի մը կերպարանքով, իր աչքերուն չի հաւատար, եւ կը յայտարարէ թէ կախարդ մը իր կախարգութիւններով զէնիկա կերպարանափոխած է:

Մենք ալ մեր կեանքին ընթացքին մէջ մէկէ աւելի մարդ տեսած ենք որ իր կեանքը տուած է երեւակայական Տիւլսինէի մը եւ կամ ո եւ է բանի մը համար զոր մեծ ու գեղեցիկ կը կարծէր եւ որ իրապէս գոհիկ էր ու լըրճուկ. եւ տեսնելով իտէալին ցնդին իրականութեան առջեւ, ան ալ այդ կերպարանափոխութեան մեղքը դրած է շատերուն վզին, միասակար մարդոց, աղետաւոր արկածներուն քիչ մնաց պիտի ըսէի՝ կախարչներուն:

Այո՛, տեսած ենք այդպիսի մարդիկ, եւ երբ անոնց ցեղը անհետանայ, թող այլ եւս գոցուի՝ պատմութեան գիրքը. . . ա՛լ անիկա ոչինչ պիտի ունենայ մեղի սորվեցնելու:

Հեշտամոլութեան հետք իսկ չկայ Տոն Քիչոթի մէջ. իր բոլոր իտէալները մաքուր են եւ անարատ. կարելի է նոյն իսկ կարծել թէ իր սրտին խորէն՝ չի բաղձար երբեք ունենալ օր մը Տիւլսինէն, թէ մինչեւ իսկ վախ կը զգայ այդ միացումէն:

Իրկ Համէլթը : Կարող է սիրելու : Միթէ իր հզօր ստեղծագործը, այդ մեծ ըմբռնողը մարդկային սրտին , սիրող եւ անձնուէր սիրտ մը կրնա՞ր տալ եսականի մը , սկեպտիկի մը որ վերլուծման նուրբ թոյնովը տողորուած է :

Ո՛չ, Շէքսպիր այդ հակասութեան մէջ չէ խնկած , եւ ուշադիր ընթերցողը դիւրաւ պիտի նկատէ՝ որ Համէլթ հեշտամոլ մարդ մըն է, եւ նոյն իսկ՝ զաղանապէս՝ ցոյի. աննպատակ չէ որ Բողնքրանց պալատականը չարածճի ժպիտ մը կ'ունենայ երբ Համէլթ իր ներկայութեանը կ'ըսէ թէ կիները այլ եւս տաղտուկ կը պատճառեն իրեն :

Վերջապէս , Շէքսպիր ինքն իսկ մեզի կը յայտնէ թէ իր հերոսը չի գիտեր սիրել, թէ սէր կը կեղծէ , եւ այն ալ շատ տկար կերպով :

Երրորդ արարուածին առաջին տեսարանին մէջ , Համէլթ կ'ըսէ Օֆէլիային .

« Քեզ մէ՛կ օր մը սիրեցի :

Օֆելիա . — Իշխա՛ն , դուք ինձի կը հաւատացնէիք թէ . . .

Համէլթ . — Պէտք չէր հաւատալ : Քեզ չեմ սիրած . . . »

Այս խօսքերն ըսած ատեն , Համէլթ իր կարծածէն աւելի մօտ է ճշմարտութեան :

Իր զգացումները Օֆէլիային՝ այդ սրբուհիի պէս մաքուր ու անմեղ էակին՝ համար , յաճախ լկտի են , օրինակ՝ երբ կը ինդրէ գլուխը էնոր ծունկերուն դնել , եւ ուրիշ բան չի գտներ իր սէրն արտայայտելու համար բայց եթէ ճամարտակ ու փքոցուռոյց ֆրագաներ . « Քառասուն հազար եղբայրներ չեն կրնար ինձի չափ սիրել զէնիկա : Միլիոններով լեռներ զիգեցէք վրաս »

Օֆէլիայի հետ իր ունեցած յարաբերութեանց մէջ՝ ինքզինքը միայն կը փնտռէ . իր անձովը է միայն զբաղած , եւ սա աղաղակին մէջ՝ « Ո՛վ յաւերժահարս , աղօթէ՛ ինձի համար . » ուրիշ բան չենք տեսներ բայց եթէ խոր զգացում մը իր տկարութեանը , իր սիրելու անկարողութեանը . այդ տկարութեան գիտակցութիւնն է որ զինքը կը ստիպէ անապաշտօրէն ծնրադրել « մաքրութեան սրբութեանը առջեւ : »

Ե.

Բայց բաւական ծանրացանք Համէլթի նկա-

րագրին մութ կողմերուն վրայ , թէպէտ այդ կողմերը մեզի աւելի հասկանալի են , որովհետեւ աւելի մօտիկ են մեզի : Չանախք այժմ գնահատել ինչ որ կայ իր մէջ մարդկային եւ ատու իսկ անանց :

Համէլթ կը մարմնաւորէ բացասումի տարրը, այդ նոյն տարրը զոր ուրիշ բանաստեղծ մը Մեֆիսթոֆէլէսի կերպարանքով ներկայացուցած է . Համէլթ , Մեֆիսթոֆէլէսն է՝ մարդկային բնութեան աւելի անձուկ շրջանակին մէջ պարփակուած . այսպէս , Շէքսպիրի հերոսին մէջ , բացասումը չարիք մը չէ . ինքն իսկ կը պայքարի չարիքին դէմ : Համէլթի սկեպտուիկները կը տարակուսի բարիէն , բայց չարին գոյութիւնը վէճի չի դնել , եւ այդ տարրին դէմ ցմահ պայքար մը կը ձեռնարկէ :

Համէլթ կը տարակուսի բարիէն , այսինքն խաբուսիկ կը նկատէ զայն , անոր իրականութեանը , անկեղծութեանը չի հաւատար . կը յարձակի անոր վրայ ոչ թէ որովհետեւ բարին է , այլ որովհետեւ զայն կը նկատէ իբրեւ սուտ բարի մը , դիմակ մը որուն տակ կը ծածկուին չարն ու ստութիւնը :

Համէլթ Մեֆիսթոֆէլէսի դիւային եւ անկարեկից ծիծաղովը չի ծիծաղել . իր ժպիտներուն դառնագոյնին մէջ կ'ընդնշմարուի մեղաժաղածութիւնը , որամտութիւն մը որ մեզի կը յայտնէ իր տառապանքները եւ մեզ կը հաշտեցնէ իրեն հետ :

Համէլթի սկեպտուիկները անտարբերութիւն չէ , եւ այդ է որ անոր արժէքն ու կարեւորութիւնը կը կազմէ . բարին ու չարը , ճշմարիտն ու սուտը , գեղեցիկն ու սղեղը , չեն խառնուիր՝ իրեն համար՝ արկածային , կոյր ու անգիտակից բանի մը մէջ :

Համէլթի սկեպտուիկները , մերժելով հանդերձ հաւատալ արդարութեան անմիջական իրականացումին , զինքը չ'արգիլել անարգարութեան դէմ կատաղի պայքար մը մղելէ եւ գլխաւոր ասոյեաններէն մին ըլլալէ այն նոյն ճշմարտութեան որուն չի կրնար կատարելապէս հաւատք ունենալ : Բայց բացասումը՝ կրակին պէս՝ աւերիչ զօրութիւն մը ունի , եւ ի՞նչպէս ճիշդ ուղուած սահմանին մէջ պահել այդ ուժը , ի՞նչպէս ցոյց տալ անոր՝ ո՛ւր պէտք է կանգ

առնէ, ինչ պէտք է քանդէ եւ ինչ պէտք է
յարգէ, երբ այդ երկու բաները անքակտելի կա-
պով մը կապուած են :

Հոտ է որ՝ ինչպէս շատ անգամ հկատած են՝
երեւան կուգայ մարդկային բնութեան ողբեր-
գական կողմը . գործելու համար, կա՛մք պէտք
է . գործելու համար, մտածում ալ պէտք է .
բայց կամքը մտածումէն դատուած է, եւ օրէ
օր այդ բաժանումը կը շեշտուի :

« Այսպէս բնածին կամքին վառ գոյնը կը
ջնջուի մտածման ամոյն ցոլքին տակ, » կ'ըսէ
Շէքսպիր Համլէթի բերնով :

Եւ ահա ինչու կը տեսնենք մէկ կողմէն մը-
տախո՛ճ, դիտակից Համլէթները, որոնք ամէն
բան կ'ըմբռնեն ու կ'ընդգրկեն եւ որոնք միեւ-
նոյն ատեն շատ անօգուտ են եւ իրենց մտքին
խկուծեամբն իսկ անշարժութեան դատապար-
տուած . յետոյ, միւս կողմէն, կէս-խենդ Տոն
Քիշոթները որոնք մարդկութեան օգտակար են
եւ զայն յառաջ կը մղեն անոր համար միայն
որ հորիզոնին լոկ մէ՛կ կէտը կը տեսնեն, կէտ
մը որ յաճախ գոյութիւն չունի իրականութեան
մէջ ինչպէս իրենք զայն կը տեսնեն :

2.

Անգլիացի լորտ մը (յաւ դատաւոր մը այդ
նիւթին մէջ) կը յայտարարէր թէ Տոն Քիշոթը
կատարեալ ճեղքվեցին մտատիպարն է :

Եւ իրօք, եթէ պարզութիւնն ու հանդարտ
ձեւերը՝ բարեկիրթ մարդու մը յատկանիշն են,
Տոն Քիշոթ իրաւունք ունի այդ տիտղոսին :

Ճշմարիտ հիշալիօ մըն է, ինքզինքը չի կոր-
սնցնէր, այն դժուար վայրկեանին՝ երբ զուք-
սին աղախինը, Մանչի ասպետին կատակ մը
ընելու համար, մօրուքն ածիլելու պատրուա-
կով՝ օճառով քիթը բերանը թաթխուած կը ձգէ
կ'երթայ : Իր ձեւերուն հանդարտութիւնը յա-
ռաջ կուգայ իր մէջ բացակայութենէն այն բա-
նին զոր պիտի կոչենք ոչ թէ փառասիրութիւն,
այլ՝ սնապարձ կարծիք մը իր մասին :

Տոն Քիշոթ երբեք չ'զբաղիր իր անձովը . կը
յարգէ ինքզինքը եւ կը յարգէ ուրիշները . եր-
բէք մտքէն չ'անցընէր մեծութիւն ծախել, մինչ-
դեռ Համլէթ, հակառակ իր իշխանական չըջա-
պատին, երբեմն չտեսի ձեւեր ունի, վրդովիչ

է, անհանգիստ, երբեմն լիրբ . կը սիգայ, եւ
կը ծաղրէ ուրիշները :

Եւ միեւնոյն ատեն, ձիրքն ունի ինքնաախ-
կերպով մը եւ ուժգնօրէն իր միտքն արտայայ-
տելու : Այդ կարողութիւնը յարակից է այն ան-
ձերուն որոնք կը խորհրդածին ու ինքզինքնին
կը վերլուծեն, եւ այդ պատճառով է որ կը
պակսի Տոն Քիշոթին : Ճշմարիտ է որ Համլէթ
Վիթեմպերկի Համալսարանին մէջ ուսած է, եւ
իր թափանցողութիւնն ու վերլուծման նրբու-
թիւնը մասամբ արդիւնք են իր ծանօթութեանց
այլազանութեան : Մշակուած ու գրեթէ ան-
սագլուս ճաշակ ունի : Պատուական քննադատ
մըն է, խորհուրդները զոր կուսույ դերասան-
ներուն՝ նշանաւոր են իրենց ճշգրտութեամբ եւ
կը շողան սրամտութեամբ : Գեղեցկին զգացու-
մը այնքան ուժեղ է իր մէջ որքան արարտակա-
նութեան զգացումը Տոն Քիշոթի մէջ :

Մանչի ասպետը խորապէս կը յարգէ գոյու-
թիւն ունեցող բոլոր հաստատութիւնները, կը-
րօնքը, միապետութիւնը, ազնուականութիւնը,
եւ, միեւնոյն ատեն, կ'ուղէ ազատ ըլլալ եւ
ուրիշներուն ազատութիւնը կը ճանչնայ :

Համլէթ, ընդհակառակն, թագաւորներն ու
պալատականները կը նախատէ, եւ՝ իր վար-
մունքին մէջ ինքզինքը կը յայտնէ բռնաւորա-
կան ու աններող :

Տոն Քիշոթ հազիւ թէ կարգալ դիտէ, մինչ-
դեռ Համլէթ անշուշտ իր սպաւորութիւններն
արձանագրած է միշտ օրագրի մը մէջ . Տոն
Քիշոթ, հակառակ իր տղիտութեան, շատ որոշ
գաղափարներ ունի հանրային գործերուն վրայ,
կառավարութեան, վարչութեան մասին . Համ-
լէթ ժամանակ չունի գաղափար մը կազմելու
եւ մտքէն չ'անցընէր տեսութիւններ յօրինել :

5.

Շատ մեղադրած են Սերվանթեսին այն ան-
համար ձեւերը զոր կերցուցած է Տոն Քիշոթին :

Վէպին երկրորդ մասին մէջ, զժբաղդ աս-
պետը ա՛յլ ձեւ չ'ուտեր, ինչպէս արդէն նկա-
տել տուինք : Սակայն պէտք չէ մոռնալ թէ
Տոն Քիշոթի զլխուն եկած այդ փորձանքները
պատմուածքն աւելի զուարճալի կը դարձնեն,
թէ առանց ատոր այնքան հաճելի պիտի չըլար

աղոց, եւ նոյն իսկ մեզի՝ հերոսը պիտի երեւար
կեղծ լոյսի մը տակ, ցուրտ, գոռոզ ու իր նը-
կարագրին հետ հակասական :

Ըսինք վերեւ թէ վէպին երկրորդ մասին մէջ
ալ ծեծ չ'ուտեր Տոն Գիշոթը . սակայն, վեր-
ջերը, Պայծառ-Լուսնի ասպետէն յաղթուելէն
յետոյ, երբ Մանչի ասպետը կը հրաժարի աս-
պետութենէ՝ մահուընէն քիչ առաջ, խողի ձա-
ղերու երամակէ մը կը կոխտուի :

Այդ տեսարանը յաճախ տեղի տուած է քըն-
նադատութեանց, եւ Աերվանթէսին մեղադրած
են թէ հին ու մըլած կատակներ է կրկնած
ատով : Բայց անարգար է այդ քննադատու-
թիւնը. Աերվանթէս շատ յաջողապէս առաջնոր-
դուած է իր հանձարին ընազդէն, եւ այդ իսկ-
կատակ պատահարը խորունկ իմաստ մը կը պա-
րունակէ : Տոն Գիշոթները միշտ կը կոխտուեն
խոզերու ձագերէն, եւ մանաւանդ իրենց վեր-
ջին վայրկեաններուն . զերազոյն հարկն է զոր
պէտք է հատուցանեն կոպիտ ճակատագրին,
մարդոց որ զիրենք չեն հասկնար եւ անտար-
բեր ու ամբարտաւան կը մնան . . . Փարիսե-
ցիին ապտակն է ասիկա : Զայն ընդունելէ յե-
տոյ ա՛լ կրնան հանգիստ մեռնիլ . ա՛լ բովին
ամբողջ կրակէն անցած, անմահութիւնը վառ-
արկած են, եւ ան կը բացուի իրենց առջև :

Համլէթ կրնայ ի հարկին ինքզինքը նենգա-
մէտ եւ նոյն իսկ վայրագ ցոյց տալ, ինչպէս
Փոլոնիոսը սպաննելէ անմիջապէս յետոյ անոր
մասին ըսած խօսքերուն մէջ :

Միւս կողմէ, ստիպուած ենք խոստովանիլ
պարկեշտ եւ արդար Տոն Գիշոթին մէջ հակում
մը կէս-գիտակից, կէս-անմեղ խարկանքի,
պատրանքի :

Ինչ որ ամենէն աւելի Համլէթը կը բարձ-
րացնէ մեր աչքին, այն բարեկամութիւնն է
զոր իրեն նուիրած է Հորացիո : Այդ նկարա-
զիրը պատուական է, եւ՝ ի պատիւ մեր դա-
րուն՝ յաճախ կը տեսնուի մեր ընկերութեան
մէջ : Հորացիո տիպարն է աշակերտին, այդ
բաժն առնելով իր լաւագոյն նշանակութեան
մէջ : Իր ստոյիկեան եւ շիտակ նկարագրին,
իբ հաղորդական սրտին հետ, Հորացիո ունի
քիչ մը սահմանափակ միտք, կը զգայ իր տկա-
րութիւնը, համեատ է, յատկութիւն մը որ շատ
հազուադուր է սահմանափակ մտքերուն մէջ :

Նոյնչափ ծարաւատենչ է ուսնելու, պատկա-
ռանք կը զգայ սրամիտ Համլէթին համար եւ
իր պարկեշտ հողւոյն բոլոր ուժովը կը կապուի
անոր՝ առանց փոխադարձը պահանջելու : Անոր
կը հնազանդի, ոչ թէ որովհետեւ իշխան է ան,
այլ որովհետեւ կ'ընդունի անոր մտաւոր բարձ-
րութիւնը :

Մին ամենէն կարեւոր ծառայութիւններէն
զոր Համլէթները կը մատուցանեն մարդկու-
թեան, այն է որ Հորացիոի պէս զէմքեր կը
կազմեն ու կը դարգացնեն : Հորացիո Համլէթի
մէջ կը քաղէ մտածման սերմերը, իր սրտին
մէջ պողարեր կը դարձնէ զանոնք եւ ամբողջ
աշխարհիս մէջ կը տարածէ :

Այն բացատրութիւնները որով Համլէթ Հո-
րացիոի արժէքը կը ճանչնայ, պատիւ կը բերեն
իրեն : Որովհետեւ կ'արտայայտեն այն բարձր
գաղափարը զոր ունի մարդկային արժանապատ-
ութեան մասին, եւ ցոյց կուտան թէ որքան
վեհ են իր ձգտումները զոր բոլոր սկեպտու-
թիւնները չեն կրցած մարել :

Պարկեշտ սկեպտիկ մը միշտ յարգանք ունի
ստոյիկեանի մը համար : Այն չըջանին՝ երբ
հին աշխարհը կը փլչէր, եւ բոլոր խոռվայոյզ
ժամանակաշրջաններուն մէջ, մարդկութեան
ընտիր մասը ստոյիկութեան մէջ նետուած է՝
ինչպէս այն միակ ապաստանին ուր մարդկա-
յին արժանապատութիւնը չի փճանար : Սկեպ-
տիկները, երբ քաջութիւնը չունէին երթալու
« այն աշխարհը ուրիկց ոչ մէկ ուղեւոր ետ չէ
գարձած », եպիկուրեաններ կը դառնային :
Տխուր երեւոյթ մըն է աս, դիւրահասկանալի,
եւ շատ ծանօթ :

Բ.

Համլէթ ու Տոն Գիշոթ երկուքն ալ կը մեռ-
նին սրտաշարժ կերպով մը, բայց ո՛րքան տար-
բեր է իրենց վախճանը :

Համլէթի վերջին խօսքերը զեղեցիկ են . կը
խոնարհնայ, կը հանդարտի, Հորացիոին կը հրա-
մայէ ապրիլ եւ իր քուէն կուտայ զեռասի ծոր-
թէնպարասին ի նպաստ : Իր ակնարկը ապագան
չի նշմարեր . « բոլոր մնացե լը լուութիւն է, »
կ'ըսէ սկեպտիկը մեռնելու պահուն, եւ՝ իրօք
կը լռէ առ յաւէտ :

Տոն Քիչոթի մահը մարդուս հոգին անպատու մ խանդաղատանքի մը մէջ կ'ընկղմէ : Այդ գերագոյն վայրկեանին , այդ անձին բոլոր մեծութիւնը , բոլոր նշանակութիւնը ամենուն աչքին պայծառ կը փայլին :

Երբ իր վիսակիրը իրեն կ'ըսէ՝ զինքը մխթարելու համար՝ թէ քիչ ատենէն պիտի երթան նորանոր արկածներ փնտռելու , « Ո՛չ , կը պատասխանէ մահամերձը , այդ բոլորը անցած է մշտապէս , եւ ամենուն ներողութիւնը կը հայցեմ , ա՛լ Տոն Քիչոթը չեմ ես , հիմայ նորէն Բարի Ալոնզօն եմ , ինչպէս կը կոչէին զիք ատենով : »

Այս խօսքը ուշագրաւ է . այդ անունը , առջին եւ վերջին անգամ յիշատակուած , ընթերցողին վրայ խոր տպաւորութիւն կը թողու : Այո՛ , միակ բառն է ատ , որ մահուան առջև իր բոլոր արժէքը կը պահէ :

Ամէն բան պիտի անցնի , պիտի անհետանայ , ամենէն բարձր տիտղոսները , իշխանութիւնը , ամէն բան ընդգրկող հանճարը . . . բոլորն ալ փոշի պիտի ըլլան . . .

« Ամէն ինչ որ մեծ էր աշխարհիս վրայ՝ մուխի պէս կը ցրուի : »

Բայց բարի գործերը չեն ջնջուիր , անոնք աւելի տեւական են քան գեղեցկութիւնը . « ամէն բան պիտի անցնի , ըսած է առաքեալը , սէրը միայն պիտի մնայ : »

ԻՎԱՆ ԹՈՒՐԿԵՆԷՅՑ

ԷՋ ՄԸ

“Տոն Քիչոթ , , ԷՆ

Տոն Քիչոթի խրատները Սանթօ Փանսային

Մարտի եւ առաջ , զաւա՛կս , վախցիր միշտ Աստուծոյ , որովհետեւ այդ երկիւղին

մէջ է իմաստութիւնը , եւ եթէ իմաստուն ըլլաս , երբեք պիտի չիյնաս սխալանքի մէջ :

Երկրորդ , միշտ նկատի ունեցիր թէ ով ես դուն , եւ բոլոր կարելին ըրէ՛ ինքզինքդ ճանշալու համար . այդ է ամենէն դժուարին ծանօթութիւնը զոր մարդ կրնայ ստանալ : Ինքզինքդ ճանշնալով , պիտի չուսուցանու՛ եղին հաւասարիլ ուզող գորտին պէս : Ինչպէս սիրամարգը պոչը պարզած սիգալու պահուէ՛ ոտքերուն տգեղութիւնը տեսնելով կը խելարերի , դուն ալ միշտ յիշէ՛ որ երկրիդ մէջ ատենով խողարած ես եղած :

. . . Պարծէ՛ , Սանչօ , քու խոնարհ ծագումովդ . մի՛ ամշնար ըսելու թէ երկրագործներու ընտանիքէ մը կը սերիս : Տեսնելով որ դուն չես չիկնիր ատկից , ոչ ոք քեզ ատով պիտի չիկնեցնէ . եւ աւելի լաւ է որ ջանաս խոնարհ առաքինի ըլլալ քան գոռոզ մեղաւոր : Անթիւ են անոնք որ , ստորին դասակարգէ յառաջ եկած , մինչեւ խոյրին ու թագին գերագոյն աստիճանը բարձրացած են , եւ քեզ յոգնեցնելու չափ կըրնայի ատոր օրինակներ յիշել քեզի :

Ուշագրութիւն ըրէ՛ , Սանչօ , որ եթէ առաքինութիւնը առաջնորդ առնես , եթէ ջանադիր ըլլաս առաքինի գործեր կատարելու , բնաւ նախանձելու չես անոնց որոնց նախահայրերը իշխաններ ու մեծ ազնուականներ են եղած , որովհետեւ ազնուականութիւնը մարդ ժառանգութեամբ կը ստանայ , բայց առաքինութիւնը մարդ իրմով ձեռք կը ձգէ , եւ առաքինութիւնը ինքնին կ'արժէ ինչ որ ազնուականութիւնը չի կրնար արժել :

Այս այսպէս ըլլալով , եթէ՛ երբ կողմիդ մէջ հաստատուիս՝ ազգականներէդ մէկը գայ քեզ տեսնելու , մի՛ վճնտեր զանիկա եւ մի՛ անարգեր . ընդհակառակն , պէտք է որ զայն հիւրընկալես , փայփայես , տօնախմբես : Այս կերպով լրացուցած պիտի ըլլաս քու պարտականութիւններդ հանդէպ երկնքին՝ որ չի սիրեր որ ոչ մէկը արհամարհէ ինչ որ ինքը ստեղծած է , եւ քու պարտականութիւններդ ալ հանդէպ բնութեան :

Եթէ կինդ հետդ տանիս (եւ պատշաճ չէ որ կառավարութեանց գլուխը գտնուողները երկայն ատեն առանց իրենց կնոջը մնան) , հոգ տար զէնիկա չէնքի շնորքի բերելու , բարակ-

ցնելու , իր բնական կոչաութենէն հանելու . որովհետեւ ամէն ինչ որ բանիմաց կառավարիչ մը կրնայ վաստկիլ՝ կը կորսուի ու կը տարտըղնի՝ անմիտ ու կոպիտ կնոջ մը ձեռքով :

Եթէ՝ գիպուածով՝ այրի մնաս, ինչ որ կըրնայ պատահիլ, եւ եթէ պաշտօնիդ բերմամբ աւելի բարձր դիրքով կին մը գտնես, մի՛ կարգուիր՝ միտքդ գնելով որ էնիկա քեզի իբրեւ խայծ եւ իբր ձկնորսական կողմ ծառայէ, եւ իբրեւ կնոջդ « Չեմ ուզեր » ըսելու համար(1) : Ամէն ինչ որ դատաւորին կինը կ'ընդունի, ամուսիննէ որ անոր մասին համար պիտի տայ տիեզերական դատաստանին օրը, եւ մահուընէն ետքը քառապատիկ պիտի հատուցանէ այն բոլոր հաշիւները զոր իր կենդանութեան ատեն կարգազրած պիտի չըլլայ :

Երբեք քեզի օրէնք մի՛ ընելու կամայականութիւնը, զոր այնքան կը սիրեն ազէտները որ ինքզինքնին նրբամիտ ու խորթափանց կը կարծեն :

Թող աղքատին արցունքները քու մօտ գտնեն աւելի կարեկցութիւն, բայց ոչ աւելի արգարութիւն քան հարուստին դիմումները :

Չանա՛՝ ճշմարտութիւնը երեւան հանել՝ հարուստին խոստումներուն ու պարգեւներուն, ինչպէս նաեւ աղքատին հեծկլտանքներուն ու գլխացաւ պատճառող հետապնդումներուն մէջէն :

Երբ կարելի է եւ պէտք է մտիկ ընել արգարագատութեան ձայնին, օրէնքին ամբողջ խստութիւնը մի՛ թափեր յանցաւորին վրայ . որովհետեւ անողորմ դատաւորին համբաւը աւելի չ'արժեր քան կարեկցող դատաւորինը :

Եթէ երբեմն արգարութեան գաւազանը թուցնես, թող պարգեւներու բեռին տակ չըլլայ, այլ գթութեան :

Եթէ պատահի որ դատ մը բերեն քեզի նախելու, որու մէջ թշնամիներէդ մին գտնուի, մտքէդ հեռացուր քու օխիդ յիշատակը, եւ իրողութեան ճշմարտութիւնը միայն ի նկատի ունեցիր :

Թող տնձնական կիրքդ երբեք քեզ չկուրած

ցնէ ուրիշին դատին մէջ : Սխալները զոր այդպէսով պիտի գործէիր՝ շատ յաճախ անդարմանելի պիտի ըլլային, եւ եթէ դարման ալ գտնուէր՝ ան պիտի ըլլար ի վնաս քու վարկիդ եւ նոյն իսկ քսակիդ :

Եթէ սիրուն կին մը գայ քեզէ արգարութիւն ուզելու, աչքդ անդին դարձուր իր արցունքներէն, եւ ահանջ մի՛ կախեր իր հեծեծանքներուն . այլ հանդարտութեամբ եւ ծանրօրէն քննէ իր պահանջքին իսկութիւնը, եթէ չես ուզեր որ բանականութիւնդ հեղձամահ ըլլայ էնոր արցունքներուն մէջ եւ առաքինութիւնդ խեղդուի էնոր հառաչներէն :

Այն անձը զոր պիտի պատժես գործով, մի՛ նախատեր խօսքով . տանջանքին նեղութիւնը բաւական է խեղճերուն, պէտք չկայ ծանր խօսքի աւելցնել անոր վրայ :

Յանցաւորը, որ իրաւասութեանդ տակ կ'իյնայ, նկատէ՛ իբրեւ անզօր ու ողորմելի մարդ մը, մեր ապականեալ բնութեան տկարութեանց ենթակայ : Չեղբէ՛դ եկածին չափ, առանց հակառակորդին անարգարութիւն ընելու, ողորմած ու ներողամիտ երեւցիր անոր նկատմամբ . որովհետեւ, թէեւ Աստուծոյ ստորագրիքներուն բոլորն ալ հաւասար են, գթութիւնը մեր աչքին կը փայլի ու կը շողշողայ աւելի փայլով քան նոյն իսկ արգարութիւնը :

Եթէ հետեւիս, ո՛վ Սանչօ, այս կանոններուն ու խրատներուն, երկար պիտի ըլլայ կեանքդ, համբաւդ՝ յաւիտենական, բաղձանքներդ՝ լրացած, երջանկութիւնդ՝ անպատում : Չաւակներդ պիտի կարդես ուզածիդ պէս : Ազնուականութեան սխաղոսնիկ պիտի ունենան, իրենք ինչպէս եւ թոռներդ . խաղաղութեան մէջ պիտի ապրիս եւ մարդոց օրհնութեամբը պաշարուած . կեանքիդ վերջը երբ հասնի, մահը պիտի գայ վրագ՝ քաղցր ու հասուն ծերութեան մէջ, եւ աչուընիդ պիտի գոցուին թոռներուդ թոռներուն գորովագին ու փափուկ ձեռքերուն տակ :

ՍԵՐՎԱՆԹԷՍ

(1) Դատաւորները այն ատեն կնոջուր վերաբերու մը կը հագնէին, ու ժողովրդական առած մը կ'ըսէ՝ « Չէ, չեմ ուզեր, բայց կնոջուդ մէջ ձգէ (համարժէք՝ մեր « չեմ ուզեր, ճէպս ձգէ »ին) :

ՄԱՇՏՈՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Գտիչ այբուբենի, քարգմանիչ,
աւեսարանող եւ մատենագիր

(Շար.)

յսպէս անհակառակելի է թէ հայ դպրութիւնը ճիշդ ինչպէս իռանտականը, դաժականը ու սլաւականը, եղաւ ծնունդ աւետարանչական պէտքերու որոնց հոգածութիւնը ունե-

նեցաւ զիստորաբար Մաշտոց, իրեն քաջալեր եւ օգնական ունենալով յետոյ Սահակ: Մաշտոց ուրիշ չարժառիթ մըն ալ ունէր. կ'անձկար ասով ոչ միայն գիւրացիներու եւ տարածել իր աւետարանչական գործը, այլ ազատել հայ ուսանողները իրենց մեծաջան տաժանքէն « հեռադնաց ճոնապարհօք եւ բազմաժամանակեայ դեգերմամբք » իրենց կեանքը մաշկեցնելէ ասորի գիտութեան դպրոցներուն մէջ. որոնց մեծահրոչակ կեդրոնն էր Եղեւսիա: Ծանօթ է արդէն ձգտողութիւնը զոր ունեցած է հայ մըտքին համար Միջագետք Ասորւոց (Ամիգ, Եգիպտոս, Մծրին) թէ՛ իր եկեղեցական ուսման դպրոցներով, եւ թէ՛ մեծ եկեղեցականներովը, Յակոբ-Ափրատ, Եփրեմ եւն. որոնց պատկանելի գէմքերէն այնքան սպաւորուած է հայ պատմութիւնն ու գրականութիւնը: Ասորի եկեղեցականներ նոյն իսկ Կրիգոր Լուսաւորչի օրերէն Հայաստան մուտ գտած, բարձր պաշտօններու տիրացած՝ մեծ պատիւ կը ստանային: Հայ պատմութեան մէջ անոնց դիրքին եւ գերին վրայ կարելի է գաղափար մը կազմել կար-

գալով Բիւզանդի մէջ անոնցմէ մէկուն Դանիէլի կեանքը, որ մինչեւ կաթողիկոսական աթոռը նստիլ հրաւիրուեցաւ: Սահայն ազգային դպրութեան եւ դպրոցներու հաստատումը մասամբ հակադրում մըն էր այս ասորական լուծին դէմ, եթէ հաւատանք Փարպեցիի: Ինչպէս որ ալ ըլլայ այս, սաչափը ստոյգ է թէ տառերու գիւտէն ետքը ասորի բարձրաստիճան եկեղեցականներ նմանօրինակ պարադայի մէջ իրենց յառաջագոյն գտածէն շատ տարբեր ընդունելութեան մը հանդիպեցան հայ ազգին եւ եկեղեցականներուն կողմէ ինչպէս կը պատմէ նոյն Փարպեցիին: Եւ թէպէտ ասոր պատճառ կը ցուցուի Ասորի եկեղեցականներուն ոչ-կուսակրօն կեանքը, անկարելի է մեծ բաժին մը չհանել ասոր մէջ ազգայնական ոգիին որ զարգացում տներ էր ազգային դպրութեան հաստատումէն:

Մաշտոց եւ Սահակ իրենց առաջադրած գործին մէջ երբ դիմեցին Վառձապուհ թաղաւորին հովանաւորութիւնն ու օժանդակութիւնը խնդրելու, ոչ միայն ստացան իրենց խնդրածը, այլ իրենց ակնկալածէն շատ աւելին, զի պատմեց իր նց ազնուական տոնմէ Դանիէլ անուն ասորի եպիսկոպոսի մը զբաժին մասին թէ իր քով կը գտնուէին (անկարծօրէն) հայ լեզուի « ալփաբետաց նշանագիրք »: Թագաւորը անկեակ էր ուրեմն այս գրերու մասին Դանիէլի գրածէն (« գրելոյն 'ի Դանիէլէ » ինչպէս ունի կորիւն), ոչ թէ Հարէլի հաղորդածէն, ինչպէս կ'ըսէ ինչաթեանց հետեւելով հոս, ոչ ուղիղ ընտրութեամբ՝ մեր մտքով, Դազարի փոխանակ կորիւնի: Յայտնի չէ թէ ինչ էր ճշդիւ Դանիէլի գրածը, թերեւս իր կողմէ առաջարկ մըն էր հայ գիրեր տալու — ո՛չ բնիկ հայ, զի չկային այդպիսի գրեր, այլ յարմարեցուած իրեն ծանօթ ալփաբետներէ — վարձատրուելու յոյսով հաւանօրէն, արքունի գիւտանին պէտքերուն համար, եթէ ոչ թագաւորին չէր հասցներ իր առաջարկը, այլ կաթողիկոսին՝ Սահակի: Ինչ որ ալ ըլլայ, կարեւորութիւն չտրուելով՝ մէկ կողմ գրուած էր այդ առաջարկը, մինչեւ որ Մաշտոցի եւ Սահակի նախնուն հետամուտութիւնը պատճառ եղաւ եւ յօժարեցուց թագաւորը փոյթ տանիլ այդ խնդրին: Վահրիճ անունով պատգամաւոր մը զրկուեցաւ արքունի հրովարտակով Հարէլ անուն երէցի մը որ ազ-

գական էր Դանիէլ եպիսկոպոսին : Հարէլ իսկոյն կ'երթայ կը գտնէ Դանիէլը, եւ նախ ինքը անկէ հմտանալով նշանագիրներուն , կ'առնէ ու կը զրկէ թագաւորին , թագաւորութեանը հինգերորդ տարին : Անշափ ուրախութիւն Մաշտոցի ու Սահակի , որոնք իսկոյն կը ձեռնարկեն գործի , եւ կը խնդրեն թագաւորէն մատաղատի պատանիներ՝ նշանագիրներու գրչութեան վարժեցնելու : Եւ շատերը այսպէս վարժեցնելէ ետքը , ամէն կողմ այն նշանագիրներու վարժութիւնն ընելու հրաման կուտայ Մաշտոց , եւ այսպէս իբր երկու տարի սոյն նշանագիրներով յառաջ կը տանէր իր կրօնի ուսուցչութիւնը :

Սակայն յուսախաբութիւնը չ'ուշանար վրայ հասնիլ : Դանիէլեան նշանագիրները բաւական չէին բոլորովին գուրս բերել հայ լեզուի վանկերը եւ կապումները , մանաւանդ որ նշանագիրները ինքնին ուրիշ դպրութիւններու մէջէն իբր թէ թաղուած՝ յարութիւն առած էին, կ'ըսէ Կորիւն խորհրդաւոր լեզուով մը որ կը գրգռէ հետաքրքրութիւնը առանց յաղեցնելու բաւական միջոցներ ընծայելու : Ինչո՞ւ եւ ի՞նչպէս թաղուած , ի՞նչպէս կամ որո՞ւ ձեռքով յարութիւն առած , որո՞նք էին այն ուրիշ դպրութիւնները որոնց մէջէն յարութիւն առեր էին նշանագիրները : Վերջի հարցման պատասխանը նախ փնտռելով, եւ համուծի մէթոտի հետեւելով, նախ պէտք է ընդունինք թէ այդ դպրութիւնները չէին կրնար ըլլալ յոյն , ասորի , զի երկուքն ալ ծանօթ էին Մաշտոցի եւ Սահակի, ո՛չ ալ այն ժամանակի պարսկերէնին (Սասանեան-Պահլաւերէն) որ Հայոց անծանօթ չէր կըրնար ըլլալ՝ նկատելով որ նոյն լեզուով գրութիւններ կը հասնէին Պարսից Դոնէն , ինչպէս օրինակի համար Յաղկերտի օրով զրազաշտականութեան հրաւիրող թուղթը , եւ նայելով Եղիշէի ու Փարսլեղիի վկայութեան Ռշտունեաց Սահակ եպիսկոպոսի մասին թէ քաջ պարսկադէս էր : Ասկէ զատ ունինք ուղղակի ապացոյց Ագաթանգեղոսէ (գրերու գիւտէն քիչ վերջը գրուած) Հայոց սեղեակ ըլլալուն սասանեան-պահլաւերէնի կամ պարթեալերէնի, — « 'ի գիւղըն զոր Բագայառիճն կոչեն ըստ Պարթեալերէն լեզուին » « 'ի քաղաքագեղն Բագուան , որ անուանեալ կոչի 'ի պարթեալական լեզուէն

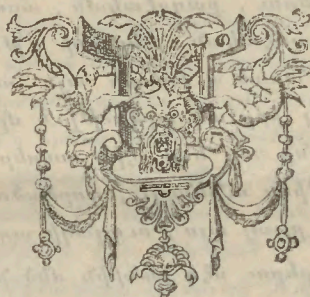
'Իրցաւան » — ուր ուղիղ թարգմանուած է Պահլաւ Բագա—Դիր (ինչպէս յայտնի է Արտաշիր Պապակեան՝ 226—241՝ թագաւորին նախընթացութիւն արձանագրէն « Պատկարի զանա Մագրահագն Բագի Արտախշատը , մալքան մալքա Աիրան , մինու ճիտրի մին Նաղտան , բարա Պապակի Մալքա » որուն յունարէն թարգմանութեան մէջ « Բագի »ի գէմ ունինք « թհեու —աստուծոյ) :

Ուրեմն , եթէ Դանիէլեան գրերն առնուած չեն ո՛չ յունարէնէ , ո՛չ ասորերէնէ , եւ ո՛չ ալ սասանեան-պահլաւերէնէ , կը մնայ միայն եւ թաղել անոնց աղբիւր՝ հին-պահլաւերէնը (ումանց քաղզէս-պահլաւիկ կոչածը) որուն գործադրութիւնը դադրած էր 272 թուականէն վերջը , անոր յաջորդելով սասանեան-պահլաւերէնը : Հին-պահլաւերէնը անով կը տարբերի սասանեան-պահլաւերէնէ որ նշանագիրները շատ կը նմանին քաղզէականներուն (արամէական) , նմանութիւն՝ որ շատ ընական է՝ նկատելով Պարսից հնուց ի վեր կրած սեմական աղբեցութիւնը՝ նախ Ասորեստանական , յետոյ Արամէական եւ որ հուսկ յետոյ պիտի յանգէր արաբականի : Թերեւս ասոր համար էր որ այդ արամէական գրերուն նմանող հին-պահլաւիկ գրերը գտնուեցան ասորի եկեղեցականի մը քով Միջագետքի մէջ՝ այսինքն ծննդավայրը այնքան նշանագիրներու , քաղզէական , ասորեստանական եւ արամէական : Կորիւնի « թաղուած ու յարութիւն առած » խօսքն այն ատեն կրնայ բացատրուիլ իբր ակնարկութիւն մը հինորեայ գրերու որոնք այլ եւս չէին ապրեր , դադրած էին գոյութիւն ունենալէ , գործածուելէ : Ինչպէս որ ալ ըլլայ այս , ուղղակի ապացոյց ունինք հայ գրերու մէկ քանիին մեծ նմանութեանէն այդ հին-պահլաւիկ նշանագիրներուն , երբ փոխանակ աջէն ձախի (ինչպէս կը գրուէին անոնք) ձախէն աջ գրուին : Այսպէս ոնգային և գիրը պահլաւիկ 3 յարեւմտան է մեր ն գրին, նոյնպէս Ա (պահլաւիկ Ա) Բ (Դ). դարձեալ բաւական ուշագրաւ նմանութիւն կը ցուցնեն յ, իւ, ն, յ, յ, ջ, ս, գրերը պահլաւիկ համազօրներուն. այնպէս որ կրնանք հաւանականութեան մեծ աստիճանով մը հաստատել թէ հայ այբուբենըն էական ատագծը հայթայթած են,

հին-պահլաւիկ նշանագիրները(1): Իսկ մնացածը : Մնացածը արգիւնը է ոչ երկնային հրաշքի մը, այլ երկրային ամենէն հրաշալի բանին՝ հզօր եւ բեղուն ըղեղի մը գործունէութեան , որպիսին էր Մաշտոցինը , որուն երեւակայութեան առջեւ պատկերացած էր իր ընտանի յոյն այբուբենը , ուրկէ մասամբ լեցուց պակասածը (համեմատել Բ, Թ, Ի, Պ, Փ, Ք գրերը յունական համազօր գրերուն հետ) փոքր մաս մըն ալ նոր ստեղծելով : Հիլլէն գրութեանց արուեստաւոր գրիչ մը՝ Հոսփանոս (Rufanus?) Սամուսատցի (արգի Շամշատ Եփրատի քով) ամբողջին տուաւ գեղազրական կանոնաւոր յօրինուածութիւն, իրարմէ զատ եւ որոշ ձեւերով նուրբը , կարճը , երկայնը , առանձինն ու կրկնաւորը , եւ ահա կազմուեցաւ , երեւան եկաւ վերջնականապէս հայ այբուբենը , համայնը « նորոգ եւ սքանչելի ծնունդ » Սաշտոցի մտքին ու հոգածութեան , թէպէտ նկատելով իր մասերուն մէջ՝ խառնուրդ մը այլազան տարրերու ինչպէս հայ լեզուն , ինչպէս հայ ազգութիւնը ինքնին :

(Շարունակելի)

Գ. ՓԱՌՆԱԿ

(1) Փարպեցիի , « բոտ ուղղաձայնութեան , ըստ անսայթաբութեան յունին » խօսքերուն մէջ ալ աղօտ ակնարկութիւն մը կարելի է տեսնել հին-պահլաւիկ նշանագրերուն մէկէ աւելի հնչում ունենալուն , որով միևնոյն նշանագիրը կը հնչուէր ր և վ , պ և թ և այլն , և այս շիտոմութիւնը ըստ յունին վերցուելուն :

Օրինութիւն

Երբ վերին զօրութեանց մէկ հրովարտակովը՝ Բանաստեղծը կուզայ այս աշխարհը տաղուկ , Իր մայրն , ահաբեկած , կըռուփը ցոյց կուտայ՝ Գրեւելով՝ Աստուծոյ , որ վերան կը խղճայ :

— Ա՛խ , ինչո՞ւ չըծընայ իժերու խուրձ մ՛ամբողջ Բան թէ այս խաղքութիւնն ըստիպուիլ մնուցանել . Թող անիծուի՛ գիշերն անցաւոր հաճոյքի Ուր արգանդս յըղացաւ քաւութիւնը մեղքիս :

Բանի որ կիներուն մէջէն զի՛ս ընտրեցիր Որ գաննելանքն ըլլամ իմ արխուր ամուսնոյս , Բանի որ չեմ կրնար՝ սիրատոմսի մը պէս՝ կըբակին մէջ նետել այս հրբէշը ճըզղած ,

Պիտի թափեմ քու հեռզ որ զիս կը խորտակէ Չարութեանդ նըզովեալ այս գործիքին վըրայ եւ այնպէս գալարեմ այս ծառն ողորմելի Որ իր ժանտ կոկոններն չը կրնայ բուսցընել :

Այսպէս էն կուլ կուտայ փրփուրն իր զայրոյթին Ու չըհասկընալով խորհուրդն յաւերժական , Ի՛ր ձեռքով գեհնին խորը կը պատրաստէ Խարոյկը մայրական ոճիրին յատկացուած :

Սակայն , հովանուոյն տակ հըրեչտակի մ՛անտես՝ Անժառանգուած մանուկն արեւով կ՛արբենայ . եւ իր բոլոր կերած ու խըմածին մէջը կը գտնէ ամբոստեակն ու նեկտարը կարմիր :

Հովին հետ կը խաղայ , ամպին հետ կը խօսի , Ու խաչին ճամբայովը երգելով կ՛արբենայ . եւ իր ուխտագնացքին ընկերացող Ողին կուլայ՝ զայն տեսնելով թռչունի պէս զըւարթ :

Սիրել ուզած անձերն ահով զինք կը զիտեն , կամ յանդգնանալով իր հանդարտութենէն ,

Կը մըրցին անկից ողբ մ'աւելի փրցնելու
Ու վայրագութիւններն անոր վրայ կը փորձեն :

Իր բերնին յատկացուած հացին , գինիին մէջ
Կը զընեն կը խառնեն մոխիր ու պիղծ թուքեր .
Կեղծաւոր , կը նետեն ինչ որ ան է զըպած ,
' Ի անոր անցած սեղէն անցնելուն կը զզջան :

Իր կիներ կը պոռայ հրապարակներուն մէջ .
— Բանի որ պաշտելու աստիճան գեղեցիկ
Կը գտնէ զիս , արհն' ստն հինաւուրց կուռքերուն
Պիտի իւրացընեմ , ոսկեզօծել տամ զիս :

Եւ պիտի գինովնամ խունկով ու զըմուռսով ,
Ծնրագրութիւններով , միտով ու գինիով ,
Որ գիտնամ թէ սրտէ մ' որ ինծի կը զմայլե
Կրնամ խել խնդալով՝ զիցական մեծարանք :

Եւ երբ այդ ամբարիշտ խաղերէն ձանձրանամ ,
Անոր վրայ պիտի դնեմ ձեռքս ուժեղ ու նրբին ,
Եւ եղունգներս , ինչպէս եղունգն Հարփիներուն ,
Պիտի հասնին մըխուէն մինչեւ խորն իր սրտին :

Ինչպէս մատղաշ թռչնիկ մը գողգոջ ու թըր-
թուն ,
Պիտի փրցնեմ այդ սիրան իր ծոցէն՝ կաս-կարմիր ,
Եւ սիրած անասունս կշտացնելու համար՝
Չայն արհամարհանքով անոր պիտի նետեմ : »

Դէպ Երկինքն , ուր չըբեղ զահ մը կ'ընդհմարէ ,
Կը բարձրացնէ Բերթողն իր թեւերն , անվզողով ,
Ու փայլակները լայն իր լուսաշող մաքին
Կատողած ամբողջներուն տեսքն իրմէ կը սքողին :

— Օրհնեա՛լ ըլլաս , Աստուած , որ ցաւը մեզ
կուտաս
Իբրեւ զեղ գերագոյն՝ մեր պղծութիւններուն
Եւ իբրեւ լաւագոյն իսկութիւնը մաքուր
Որ սուրբ հեշտանքներուն կը տանի ուժեղներն .

Գիտեմ որ Բերթողին դուն սեղ մը կը պահես
Սուրբ Ազգեհոններուն շարքին մէջ երջանիկ ,
Եւ թէ զայն անվախճան տօնին կը հրաւիրես
Գահերուն , Չօրութեանց եւ Առաքինութեանց :

Գիտեմ՝ ցաւն է միա՛կ սգնուակասութիւնը ,

Որուն զէմ անկարո՛ղ են երկիրն ու զըժողբ ,
Եւ պէտք է տարր առնել բոլոր աշխարհներէն
Ու դարերէն՝ պըսակս հիւսելու համար .

Բայց կորած գոհարներն հինաւուրց Պալմիրին ,
Մետաղներն անծանօթ , մարդրիտները ծովուն ,
Քու ձեռքովդ ագուցուած , պիտի չը բաւէին
Գեղեցիկ այդ թագին՝ պսպղուն ու չլացուցիչ :

Ձի ան պիտի միա՛յն զուտ լոյսէ յօրինուի՝
Քաղուած սուրբ հընոցէն նախածին շողերուն ,
Եւ որուն լսկ մութցած հայլի՛ն է ողբագին՝
Մարդոց աչքը բոլո՛ր իր պայծառութիւնով :

Թարգմ. Ա. Չ. ՇԱՐԼ ՊՈՏԼԵՐ

ՃՕՆ ԿՐԻՆԼԻՖ ՀՈՒԻԹԹԻԸՐ

1807—1892

Գարունի խնծիղոտ ու զուարթագին այս
եղանակին , երբ յոգնատանջ ու պանդխտալոււկ
մեր մտածումները՝ հայրենաբաղձօրէն՝ մանկու-
թեան աչքբցած ու հրճուած վայրերուն կ'անձ-
կադառնան , մաքիս մէջ կ'այժմէանայ Հուիթ-
թիլը , ո՛չ այնքան իր գրական արժանիքնե-
րուն համար , այլ երգած ըլլալուն՝ տարապիւր-
ներու այնքան յուզիչ եւ սրտմօտիկ քերթուա-
ծը , The Homestead , սա տողերով ոկտուած .
« Ո՛վ մայրենի հողէն հեռու թափառողներ , ձգե-
ցէ՛ք ժխորանէ՛ծ գործարանները , եւ հատապը-
տուղներով բուրումնաւէտուած ձեր զառիվայ-
րերուն վի՛րադարձէ՛ք , հեղ մըն ալ շինելու ձեր
հայրենի օճաղը : »

Հուիթթիլը ծնած է ապառաժուտ ապարակի
մը մէջ , Հէրվրհիլ , Մէս : Անն ոը գործելու ըս-
տիպուած ըլլալով , ձմեռը՝ այն ալ քանի մը
շաբաթ միայն՝ դպրոց կը յաճախէր : Մեծնալէն
վերջը , վեց շաբաթի չափ Հէվրհիլի Ակադեմիին
մէջ ուսանեցաւ : Նիու Ինկլիինացիներու խոր-

հրդապաշտութեան, գործնականութեան եւ անձնիշխանութեան հանգամանքները բացարձակօրէն կը բնորոշէին անոր կեանքը: Լինքոնի պէս, Հուիթթիլը՝ գործաւոր դասակարգին բարեկամն էր, եւ անոր պաշակին: Անիկա գործաւորներուն համար կը զրէր, ո՛չ թէ կեանքի ապրողներուն, այլ անոր պարզութեան ընձեռած հաճոյքներուն: Իր « Բոպիկ տղայ » քերթուածը, ստորեւ թարգմանուած, բաւական յտակօրէն կը պարզէ գեղջուկ կեանքի հանդէպ Հուիթթիլըրի խանդաղատագին յարգանքը:

Բոպիկ տղայ, երնէ՛կ քեզ .
 Ուրա՛խ, դէմքով շողակէզ,
 Վեր դարձըլա՛ծ տափատովէ,
 Զըւարթասոյլ երգերովդ,
 Կարմիր շուրթովդ՝ համբուրւած
 Պտուղներէն բլրին ցած:
 Երնէ՛կ կուտամ քեզ սրտէս,
 Բոպիկ էի նաեւ ես:
 Հարուստն երթայ թո՛ղ կառքով
 Իսկ դու հետի, սակայն ո՛վ
 Կը վայելէ այն բաներ
 Զոր դըրամը չի գընէր, —
 Շող ու արեւ, իրից հանդարտ:
 Բոպիկ տղայ, հրճուէ՛ արդ:

Ո՛հ, ինճոյքն այն տօնական —
 Անագ դգալ, փայտ աման,
 Քիչ մը կամ ու ցամաք հաց —
 Դըրան առջեւ սարքըլա՛ծ:
 Իբրեւ վըրան արքունի
 Գլխուս կ'ըլլար հովանի
 Արեւմուտքը ոսկեծիբ
 Ժանեակներով իր ցան ցիբ,
 Մինչդեռ՝ իբրեւ երգ հեռուն
 Լսուէր կըլինչ գորտերուն,
 Եւ փոսուռան իր լապտեր
 Լոյսի համար կը վառէր:
 Բոպիկ տղուն՝ փառք պատիւ
 Կը սպասէին բազմաթիւ:

Բոպիկ տղայ, հրճուէ՛ դուն .
 Մինչդեռ վայլես մանկութիւն,
 Քարուս թէեւ զառ ի վեր,

Ցախուտ ըլլան ալ մարգեր,
 Ամէն առտու ցողն երկնից
 Մկրտէ քեզ պիտ' ամբիծ,
 Ոտքէդ ամէն իրիկուն
 Հովն համբուրէ տաքութիւն:
 Շատ պիտ' ոտքերդ բանտըլին
 Մէջ պերճանքի նեղ խուցին,
 Հողի վայելք կորուսած
 Գործի համար պայտըլած
 Ոտքերուն պէս՝ մտրուկին,
 Զոր սահմանած է երկին
 Գործի անին անդադար
 Դարձնելու վեր ու վար:
 Հետքերն ոտքիդ, տա՛յ Աստուած,
 Գետնին վըրայ արգիլւած
 Զի գտնըլին, եւ մեղքին
 Նենգ տիղմին մէջ չընճղվին:
 Բոպիկ տղայ, երնէ՛կ որ
 Ներկայ վիճակդ բաղդաւոր
 Հասկընայիր, մինչդեռ ան
 Չէ հեռացած յաւիտեան:

Հուիթթիլըր՝ իր երիտասարդութեան առաջին օրերէն իսկ՝ հակադերեկան շարժման միացու, իբրեւ աշխատակից եւ խմբադիր կարգ մը լրագիրներու: Իր այս միջոցին գրած առղերը, 1849ին գրքի ձեւով հրատարակուեցան:

Գերագանցօրէն բարի, հեղահամբոյր եւ քաղցրաբնոյթ, Հուիթթիլըր չէ կրցած արտադրել ուժղին եւ հուրքոտ աողեր նոյն իսկ դերեվաճառներուն դէմ: Ոչ մէկ ասան անիկա այնքան բարկացած չէր, որքան երբ Դանիէլ Ուլպիթը, հակադերեկան գառին ամենէն ջերմ ու կտրուկ պաշտպաններէն մէկը, իր հախազահական ընտրելիութիւնը յաջողցնելու համար Հարաւցինուրու նպատաւոր ասենախօսութիւն մը կ'ընէր: Սակայն այդ աթիւ Հուիթթիլըրի գրած հետեւեալ ոտանաւորը, որ դատական զարձեռ է ամերիկեան գրականութեան մէջ, աւելի կարեկցութեամբ ստգորուած է, քան թէ դայրոյթով:

Այսպէս ինկա՛ծ, լոյսը մարա՛ծ՝
 Զոր ունէր ան,
 ձերմսկ գլխէն փառքը գացած
 Ա՛լ յաւիտեան:
 Մ'անարգէք զայն, — Դեւն ամէն օր
 Կը լարէ դաւ:

Ջայրոյթի տեղ ցոյց տանք անոր
 Արցունք եւ ցաւ :
 Լըռեն ցասմունք թո՛ղ փոթորկոտ ,
 Երբ կը մարի
 Ա՛ն , որ կրնար ըլլալ համ , հոտ ,
 Լոյս աշխարհի :
 Ծա՞ղը . . . երկինքէն երբ կորսուէր
 Հոգի մը հէգ ,
 Պիտ՛ ըլլայի՞ն երկնայիններ
 Ուրախ երբէք :
 Անով հըպարտ երկիրն այժմ թո՛ղ
 Չանարգէ ան ,
 Եւ ոչ ճակտին ամօթ մ՛այրող
 Դընէ խարան :
 Այլ գաւակներն իր գլխիկոր
 Թո՛ղ ծովէ ծով
 Մեռելի ողբ երգեն անոր
 Տխրութիւնով :
 Լոկ ուժն անոր կը մընայ ա՛լ , —
 Շղթայի մէջ
 Իսկ զօրաւոր զուարթնոյ մ՛անկեալ
 Փառքն իբր անշէշ :
 Եւ թըռած է անոր հոգին
 Աչքերէն արդ .
 Հաւատք , պատիւ երբ կը մեռնին ,
 Մեռած է մարդ :
 Անցեալին թո՛ղ վայլէ յարգանքն
 Անոր դիակ .
 Ետ , ետ գացէք ծածկել յանցանքն՝
 Աչքերնիդ փակ :

1860ին Հուլիսի իր հրատարակած Home
 Balladները՝ բանաստեղծի համբաւ մը ապա-
 հովցուցին իրեն : Բաղարական պատերազմէն
 վերջ՝ կրեցաւ անոր Snow Bound , որ՝ գեղ-

ջուկ կեանքի իր փառաբանութիւնովը՝ Մէսէ-
 չուսկի համար ըրած է այն ինչ որ Պըրնզի
 Cotter's Saturday Night՝ Սկովտիոյ : Թէննիս-
 սըն Հուլիսի իր My Playmates գրութիւնը
 « կատարեալ բանաստեղծութիւն մը » կը կոչէր
 Եւ անոր հեղինակը « տեսարաններու եւ վայրի
 ծաղիկներու նկարագրութեան մէջ , Ուրբող-
 ուրբոյ հետ դասուելու արժանի : » Արնոլա In
 School Daysը՝ « ապրելու սահմանուած կա-
 տարեալ բանաստեղծութիւններէ մէկը » կը նկա-
 տէր : Բայց երեք տարի առաջ կը գտնուէր Հու-
 իսթիլի անտիպ մնացած մէկ կարեւոր ոտա-
 նաւորը՝ զոր Նիւ-Եօքքի գրական շաբաթաթեր-
 թերէն մէկը կը հրատարակէր սապէս գրուա-
 սալից տողեր նուիրելով .

« Աշխարհի վրայ՝ հաւանաբար՝ չեն գրու-
 նուիր յիսուն հոգիներ , որոնք կարգացած ըլլան
 Հուլիսի իր 71 տարի առաջ գրած եւ մինչև
 հիմա անտիպ մնացած այս բանաստեղծութիւնը :
 Վսեմ խորհուրդներով եւ հոյակապ ոճով բա-
 նաստեղծութիւն մը , որ օրուան բանաստեղ-
 ծութիւն կոչուող ծանծաղութիւններէ անհամե-
 մատօրէն վեր կը բարձրանայ : Եթէ Հուլիսի իր
 ուրիշ ոչինչ գրած ըլլար , անոր աս մէկ ստեղ-
 ծագործութիւնը համբաւի պիտի արժանացնէր
 զինքը , եւ իրաւունք տար Ամերիկայի՝ իր բա-
 նաստեղծ գաւակով հպարտ ըլլալու : »

Այս բանաստեղծութիւնը — Eternity —
 թարգմանելով՝ ներկայ գրութիւնը վերջացնելէ
 առաջ , պէտք է ըսել , թէ շատ իրաւացի պիտի
 ըլլար վերի ներբողականը , եթէ գոյութիւն չու-
 նենար Պայրընի « Թաւալէ՛ խոր կապոյտ ով-
 կիան , թաւալէ՛ » հրաշակերտը , որուն մէկ
 հեռաւոր արձագանքը ըլլալ կը թուի ասիկա :

Յաւերթու թիւն

Յաւերթու թիւն անսահման, վայրկեանները շուտափոյժ՝
 Որ կը յայտնեն սրբընծաց ժամանակին լուռ քայլերն,
 Բեզ համար չեն: Պետութիւնդ անհեղաշուք եւ անփոյժ,
 Դարէ ի դար անփոփոխ, միշտ կը տեւէ հոյակերտ:
 Միտքն հոն հասնիլ չի կրնար, ուր կ'խոյանան գմբէթներդ.
 Ամպերու մէջ, մթութեան, հսկայ սիւներդ կը հանգչին:
 Ես քեզ չափել չեմ կրնար, պիտ' ոճիր մը թուէր գերդ.
 Կորզել խորին գաղտնիքըդ, եւ կամ քողդ խաւարտչին
 Վերցընելու յանդգնիլ՝ ձեռքերով պիղծ ու չնչին:

Աւերակներ՝ դըրուծեանց նշխարներ են, արեւներ
 Դարերու կարճ միջոցին կը շողան, ու ա՛լ չիկան:
 Կը քայքայուին աշխարհներ, արարչութիւնն իսկ աւեր
 Կը դառնայ, ու անկից վերջ կը մոռցըլի յաւիտեան:
 Սակայն դո՛ւ, միշտ անփոփոխ, չես խորհիր այս կործանման.
 Երկինք հեղ մ'ալ կը խօսի որոտումով, կը զարթնու
 Ցնցըլելով միջոցը: Եթերին մէջ կը սուրան
 Նոր աշխարհներ՝ աւլցուն նոր սերմերով կենսատու,
 Եւ կը գծեն շրջանը իրենց հզօր, անհարկու:

Տարիքդ է միշտ մանկութիւն, մանկութիւնդ՝ խոր ծերութիւն,
 Վերջաւորում ոչ երբէք, սկիզբ, ծագում ամէն պահ
 Լայնածաւալ էջերուդ վերայ գրուած ունիս դուն:
 Նախապէս ինչ որ էիր, անփոփոխ նոյնն ես հիմա,
 Ու պիտ'ի ըլլաս շարունակ: Թէեւ վսեմ ու անմահ
 Կրգգամ ինքզինքս, բայց տրուպ ու աննշան շիւղ մ'իբրեւ
 Կ'անէանամ սոսկումէս, մեծութիւնդ երբ միտքս կ'իյնայ,
 Ու կը ծրուիմ, փառահե՛ղ Յաւերթու թիւն, քու առջեւ,
 Աստուծոյ հետ տարեկից, համագոյ եւ մշտատեւ:

Ժամանակըս մինչեւ որ դադրի՝ քեզի հետ կ'երթամ,
 Ու կը կանգնիմ քեզի հետ, անոր ծայրին մօտ վերջին:
 Կը կրկնըլին բիւրաւոր տարիները բիւր անգամ,
 Բայց քեզի հետ դէպ յառաջ կը ճամբորդեմ տակաւին:
 Հիմա՛, այլեւս չեմ լսեր ձայնը անվերջ ծփումին
 Ժամանակին կոհակաց, որ կը փշրին ձախ ու աջ
 Եզրին վերայ մեր երկրին: Եւ լալօնը ցաւագին —
 Մեռնող, անցնող աշխարհաց հոգեհանգիստ տխրաւաջ —
 Ա՛լ չի լսուիր, սակայն դուն դեռ կ'ընծանաս դէպ՝ յառաջ:

Պիտ' ուզէի յաւիլ ես' անջրպետէն այդ մեծին ,
 Կարօտակէզ , խուզարկու աչքերով' այն կարճատեւ
 Վայրին վըրայ , ուր տեսայ պայծառ աչքը աւօտին ,
 Որ իմ խոնարհի հիւղակիս ոսկեժպիտ տար բարեւ ,
 Եւ հասոյքն որ թեւածէր զըւարթ կեանքիս իմ վերեւ :
 Այն տեղն հիմա կերեւնայ հիւլէի մը չափ չնչին ,
 Պահ մ'ալ , ահա' , կ'անհետի : Անոր ստուերն իսկ թեթեւ
 Աչքերս այլեւս չեն զատեր' մէջն աւերմանց մուկ շեղջին
 Աշխարհներու' քանդուած հըրամանովն Արարչին :

Ժամանակ—լա՛ւ , ժամանակն ի՞նչ կարժէ քովդ , եթէ ոչ
 Լոկ խորհուրդ մը սըլացիկ , դարերու քով բիւրաւոր ,
 Արեւներու անհամար քով իբքեւ լոյս մը դողդոջ ,
 Անհունութեան ոստայնին սոսկ մէկ թելը նրբուր ,
 Ու կամ խից մը , որ կ'ուզէ կշռել աշխարհը բոլոր :
 Իր էութիւնն , անունն իսկ , դարձեր է այժմ անծանօթ ,
 Կուլ տըւած է զայն ալիքի , ու փաթեւած ջուրջն անոր
 Դարերու մուկ վերարկուդ' նսեմութեան մէջ աղօտ :
 Ժամանակ—լա՛ւ , ժամանակն ի՞նչ կ'արժէ որ քեզի մօտ :

Պոսթոն

Տ. Մ. ԱՐՇԱԿ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ֆարմանի Ասմանի

Հ Ր Ա Տ Ա Ր Ա Կ Ե Յ
 Ֆրեհերիք Մ Ա Ք Լ Է Ր

Համբար եղաւ սպաննան Փոլասին , եւ կոչի
 զՖարման մանուկն քազաւորն , եւ արկանէ զնա
 ի բանս , զի մի յանկարծակի սպանցեալ ընկե-
 րակիցն Փոլասին :

Վաղիւն ելան տեսան զՓոլասն ըսպանած ,
 Ի մէջ ճանապարհին եւ ջարեցուցած
 Եղեւ խրոտվութիւն ի մէջ զինւորաց ,
 Զի էր նա գլխաւոր շատ արանց քաջաց :

(fol.63)Չարմանան(1) եւ ասեն՝ Գաջս ո՛վ յաղ-
 թել է ,

Կամ առիւծիս առիւծ ո՛վ հանդիպել է .
 Ով զգորա(2) զօրութիւն ոչինչ տեսեալ չէ .
 Անյաղթ ուժ նա ունէր որ զդա ձրգել է :

Երթան թագաւորին այնն լըսելի ,
 Թէ քո քաջ պահլաւան Փօլասն ի Հընգի
 Գըտաք ըզնա սպանած ի յանկարծակի ,
 Զգիտենք թ' ինչ հանդիպել ի յայս գիշերի :

Ասեն թագաւորին՝ Գաջս ո՛վ աղթել է ,
 Թէ ոչ Ֆարմանն է որ զուժըն տեսել է .
 Երբկէ մեծ թագաւորն զմանուկըն կոչէ ,
 Նա ճարտար ընկերօքն առ ինքն հասանէ :

Մտնու մօտ ի յարբայն կրկիր պագանէ ,

(1) Աեռ. մէջ՝ Ֆարմանան. (2) Աեռ. մէջ՝ զգորա :

Տեսնու թէ ի՞նչ ինքն կամաւ հարցանէ ,
Ձի՞նչ թագաւորն ի նա պատասխան առնէ ,
Նա ինք քաղցրը ճուղապ ամենուն ցուցանէ :

Ասէ թէ՛ գիտա՞կ ես սպանման Փօլատին ,
Ասա՛ ինձ մէկ ըզքո ծածուկն սրտին :
Ասաց՝ Նա զիս կ'որսար ի մէջ գիշերին ,
Որպէս նա ինձ կամէր նայ իւր հասուցին :

(fol.63vo.) Ասէ՛ Ձնա ո՞նց տեսար որ զքեզ ի հար
գար .

Ասէ՛ Դուռն էր թագեղ եւ ինձ կու մընայր .
Ասէ՛ Ձըրեհ ունէ՞ր հանց որ դու տեսար .
Ասէ՛ Ձըրեհ սըլեհ թուր էր եւ զանձար :

Ասէ՛ պատրաստ կացիր ի յիր հեծելէն ,
Որ գաղտ ի գիշերի քեզ չի հանեն քէն .
Ի դուրս մի՛ ելաներ անընկեր կամ մէն ,
Խորհին թէ մենք հանենք ըզնա արեւէն :

Տուով շատ սէր ունէր հետ մանկանն արքայն ,
Չկամէր որ չար գործեն(1) նրմա սպանման .
Ասէ՛ Կարի՛ճ աղեկ , Փարմանի Ասման ,
Կամիմ տալ քեզ խըրատ թէ լինիս հաւան :

Ասէ՛ Ձինչ որ կամիս հրամանըն քո է ,
Ես եմ զարիպ անաէր օտար աշխարհէ .
Ասէ՛ Ազգէն Պարսից նա գլխաւոր է .
Առիւծ եւ քաջ մանկտիք նորա հնազանդէ :

Դու իմ սրտիս համար երկաթ ու քանտ մո՛ւտ ,
Որ հակընդի սրտերն եւ գառնայ օգուտ .
Դըրկեմ շատ պահապանք զի տեղն է ահուտ .
Պահեմ ըզքեզ ի բանտն դարձեալ հանեմ շուտ :

(fol.64) Հաւան եղեւ մանուկն զինչ որ հրամեց
նա ,

Երկաթ մըտնու , ի բանտ յօժար ինքն երթայ ,
Մանուկըն Փայլփառ հետ նորա կենայ ,
Անկապ եւ աներկաթ ի բանտըն երթայ :

Անտեսակ էր կերպով , կարճ էր հասակով ,
Բայց էր լեզուաւ հրեղէն եւ խօսքըն շաքրով ,
Ելնէր նա ի բանտէն մութըն գիշերով ,
Խաղայր շատ մանկութիւն եւ գառնայ շուտով :

(1) Ձեռ. մէջ՝ գործին :

Երբայ Փայիառ մանկանն ի գիշերի բազում
անգամ եւ ճարտարութեամբ բազում բանս գոր-
ծեր , եւ մարդ չի նախաչի կամ ընթաներ զնա
ի քաղաքացեացն , գորս կամիւ սակաւիկ պաս-
մեջ ձեզ գոր գիտեալսյս usոյրս :

Յառաջ պատմում թէ ի՞նչ ունէր նա հուշար ,
Թէ քանի՞ ցեղ արեւտ ի մօտ ի նա կար ,
Ապա դառնամ պատմում նա ի՞նչ իբր արար
ի հետ այն հեծելին որ կոչի լաջքար :

Ելնէ նա ի բանտէն գիշերով կամկար ,
Փոխէ զկերպն եւ երթայ ուր հեծելըն կար ,
Մըտնու ի մէջ զօրացըն նա գաղտնաբար (fol.
64 vo)

Առնու զգապլն եւ փախչի յարագ եւ ճարտար :

Չտեսին թէ ինքն ո՞վ է կամ ընդ ո՞ր տարաւ ,
Կամ մարդ ի այն զօրայն իւրինըն հասա՞ւ .
Գընաց զի՛ մի հետու ի պարիսպն ելաւ ,
Չարնէր զգապլն որ ձայն հեծելըն հասաւ :

Ելնեն հեծելն ամէն փուռ սըլեհով սար ,
Երթան ի հետ ձայնին դէպ ի նա ի հար .
Իջնու եւ գայ այն տեղն ուր հեծելըն կայր ,
Պատու եւ զնայ ի բանտն ոտի-քըն ճարտար :

Կենայ օր մի քանի եւ հետ մի այլ գայ ,
Լինայ խիստ քաղցրաձայն մուր տիպուեն շիվայ
Ելնէ նըստի ի բարձր տեղաց մի վերայ ,
Ասէ քաղցրը ձայնիւ փարսի խասիտայ :

Երթան բազումը առ ինք անդըր ժողովին ,
Լըսեն ըզձայն երգոյն եւ զեղանակին .
« Առնուք տանինք , ասեն , մեր գլխաւորին ,
Նորա ուրախանալ հետ քաղցրաձայնին : »

Երթայ ուրախութեամբ եւ յօժար սըրտին ,
Ձի էր գլխաւորն ընկեր մեծին Փօլատին .
Երթայ ուրա (fol.65)խացնէ անդ զով որ կային .
Մինչ տալ նորա խալիաթ եւ իբք մեծագին :

Երբ ժամ եղեւ նոցա որ ի քուն մըտին ,
Երթալ ի տուն նորա հրաման հանց սըլին(1) .

(1) Ձեռ. մէջ՝ սըլին .

Նա աղաչէր 'ւ առէր՝ Տեղ տուք զարիպին .
Չունիմ այլ տեղ գնալու ըստ քո հրամանին :

Ասէ՛ Այս գիշերիս դու առ մեզ կացիր(1) ,
Ննջէ՛ անուշ ի քուն մինչ լոյսըն ծագէ .
Վաղիւն այլ մննք նրստիմք ի սէր 'ւ ի գինի(2) .
Որ այլ քեզ մեծամեծ զալիաթ պարգուի :

Ենէ՛ կրք գիտացաւ որ ի քուն մըտին ,
Առնու թուր մի անգին գինչ այլ սըլիհի ,
Ակամբ զոսկի դոտին որ մըթանն լոյս տան ,
Առնու թէզ եւ դառնայ որ նորա չիմանան :

Տանի պահէ հանց տեղ շուտով եւ դառնայ ,
Որ ոչ որ կենդանի գուման չունենայ .
Ենէ՛ նա կրեւնայ բանտին թէզ երթայ ,
Մըտնու գազտուկ ի բանտ Ֆարման ի քուն կայ :

Վաղիւն զկերպն փոխէ նրման հաքիմի ,
Երթայ ի մէջ (fol. 65vo) քաղքին սըրահ մի նըստի ,
Ասէ թէ՛ Ես գիտուն ոամալ եմ յայտնի ,
Ձինչ իմաստութեան բան առ իս(3) գտանի :

Ի ծուռ գային հաւսար զինչ որ հեծել կար ,
Խընդրէին գըտանել զմանուկն անդադար .
Եկին տեսին հաքիմ , ճանչնալ ճար չի կար .
Հաքիմ եւ ըռամալ գիտութեամբ ճարտար :

Ասել զխաւորին առ ինք կոչէ զնա .
Միթէ՛ զոր ինչ տարան յայտնել(4) կարենայ .
Ենէ՛ մանուկն քաջ շուտով առ նա գայ ,
Յայտնէ ըզկամբ սրտին թէ Կեզ կորուստ կայ :

Այն մարդն որ զայն տարել դու ոչ գիտենաս ,
Հետ մ'այլ նա պիտի գոյ դէպ ի քեզ ի տես .
Առնէ հանց քեզի զեզ որ զինքն չի ճանչնես :
Տանի հանց իրք քէնէ որ շատ աւազես(5)

Ասէ՛ Իմոստուն ես , խելօք եւ գիտնակ ,
Չկարե՞ս առնել հընար կամ դեղ եւ ճարակ ,
Ոնց ես ըզնա տեսնում ճանաչեմ մէննակ ,
Որ ես մաչեմ ըզնա ի սուր 'ւ ի դանակ :

Ասէ՛ Զնա մարդ չի (fol. 66) ճանչնայ քան ես
ըզմէն ,
Ու ոչ հետ մարդ նորա կամի հանել քէն .
Փոխեմ զկերպս եւ հազնիմ զինւորութեան դէն ,
Կանգնիմ ի դէմ չըռան եւ զնա որսամ մէն :

Արար որպէս ասաց եւ նա հաւատաց .
Մինչեւ գիշեր եղեւ նա ի դուռն եկաց .
Յորժամ ետես զամէնըն հաւսար պառկած ,
Այս գայ մըտանէ կրք ի քուն գիտաց :

Տեսնու զինքն եւ զխաթունն որ ի խոր քընին ,
Նայ դեղ տայ թմրութեան որ թէզ չի զարմին .
Առնու զինչ ոսկեղէն իրք որ հանդիպին ,
Տանի պահէ երթայ ինք թէզ ի բանտին :
(Շարունակելի)

ՁԵՌՒՔԵՐ

Ձեռքե՛ր , շոյեցե՛ք ճակասս որ կ'այրի :
Մեղրամուկի պես ձեռքե՛ր՝ որ առաս
Արցունք կը սրբե՛ք : Սուրբերու բարի
Ձեռքե՛ր , արժարե՛ք մատուց , անարաս :

Ո՛վ քրքրեմ ձեռքեր քոսխաւորի՛
Անկողնէն կախուած , ա՛յ խոնջ ու վրէս :
Աղօթքի պահուն , յեսքով մը վայրի
Կարկանդակ ձեռքեր , հայցո՛ղ անընդհատ :

Սիրքիս վրայ ձեռքեր . երա՛զ ուրուագիծ :
Ձեռքեր սիրունայ , ծաղիկներ գըրկած՝
Դեռ սիրոյ քափուած արցունքներով քաց :

Համբուրուած ձեռքեր՝ գիրգ , ու մեղասկից ,
Որ խաչ կը հանե՛ք : Ո՛վ քերքուած լըրիկ :
Ձեռքե՛ր , բըռնեցե՛ք ձեռքերս՝ որ կ'այրիկ :
ՎԱՀԱՆ ՄԱԼԷՉԵԱՆ

(1) Ձեռ. մէջ՝ մեզ առ կացիր . (2) Ձեռ. մէջ՝ գի :
(3) Ձեռ. մէջ՝ առի : (4) Ձեռ. մէջ՝ այցնել .
(5) Ձեռ. մէջ՝ աւաղիս :

ՊԱՐՄԻԿ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ս ա ա դ ի ի ց

(Պատմութիւն)

Մի Դամասկացի ճգնաւոր շատ տարիներէից ի վեր աղօթում էր անտառում եւ ապրում էր ծառերի տերեւներով : Այն երկրի թագաւորն ուխտի գնաց նրան եւ ասաց . « Թէ կը հաճիս , արի՛ քաղաք . քեզ մի այնպիսի բնակարան տամ , որ աւելի խաղաղ ապրիս եւ աղօթես աւելի եռանդով : Թող ուրիշներն էլ քո սուրբ շնչի օրհնութեամբ երջանիկ եւ քո բարի գործերին հետեւող լինին : » Մենակեացը չէր ընդունում : Նախարարներն ասացին . « Թագաւորի խօսքը մի՛ կոտորի . լաւ կը լինի , գաս , մի քանի օր մնաս քաղաքում , տեսնես ի՞նչպիսի տեղում ես ապրելու . եթէ սուրբ եւ անբիծ փամանակդ արատաւորուի ուրիշների խօսքերէց , կամքը ըմնն է , կարող ես էլի վերադառնալ : »

Ճգնաւորը գնում է քաղաք . թագաւորը նրա համար զարդարել է տալիս իր սեփական զըղեակը , մի դղեա՛կ , որ տեսնողի սիրտն էր զուարթացնում եւ հոգուն տալիս հանգիստ . իսկ դղեակի շուրջը՝ պարտիզում՝

Կարմիր վարդերն իբրեւ այտեր գեղունիւ ,
Սմբունները մի մի գանգուր սիրունիւ՝
Քամու ձեռից , որպէս մանկունք կաթնկեր ,
Գետնին հակած իրենց երկչոտ գլխիկներ ,
Նրանց վըրայ կոկոնները նունենեաց՝
Մի մի կըրակ դալար ծառոց փաթաթուած :

Թագաւորն անմիջապէս նրա մօտ ուղարկեց
մի գեղեցկադէմ գերուհի :

Նայի՛ր լուսնագեղ այդ հըրապուրչին ,
Զարդով սիրամարգ , դէմքով հրեշտակին .
Ո՞ր ապաշխարող ճգնաւորն է այն ,
Որ տեսնէ նըրան , սանձ դընէ կըրքին :

Նրա գեղեցկութեան մի հարուածից մարդու բազուկն էր կոտորուում եւ զգայունների ժուժկալութեան ձեռները կապուում քամակին :

Տեսնողները ջարդըւում են ծարաւից ,
Իսկ նա ջրկիր՝ տեսնում է , ջուր չի՛ տալի .
Անյա՛գ աչքեր , չէք կշտանում նորանից ,
Որպէս ջրգողն ակունքներից եփրատի :

Ճգնաւորն սկսաւ ուտել համեղ կերակուրներ ու տեսակ տեսակ մրգեր , հագնել վայելուչ շորեր , օծուիլ անուշահոտ իւղերով եւ ճաշակել գերուհու գեղեցկութեան քաղցրութիւնը : Սո՛ւտ է միթէ , որ իմաստուններն ասում են . Գեղեցկի գանգուրը շղթայ է խելացու ոտին եւ թակարդ է խորամանկ թռչունին :

Զոհեցի սիրտըս ու կրօնս քեզ համար ,
Ես քո Թռչնակը , դու Թակարդս եղար .
Վերջացան օրերս , օրերս սրբութեան ,
Ժրերս աղօթքի , եւ դո՛ւ ես պատճառ :

Ի զուր չին ասել .

Թէ՛ խրատ լսող , Թէ՛ մարդ խըրատող ,
Թէ՛ լինիս ազատ՝ լեզուից խածատող .
Շենց որ դընես ոտդ աշխարհի փըջացած ,
Կը լինիս մի ճանճ մեղրի մէջ Թաղուած :

Անցաւ օրեր , եւ թագաւորն ասաց՝ Գնա՛մ տեսնեմ ճգնաւորիս : Գնաց , եւ ի՞նչ տեսնէ . ճգնաւորն առաջուայ ճգնաւորը չէր մնացել . երեսները կարմրել էին ու սիպտակել , ինքն էլ մի լաւ գիրացել էր . գլուխն յինել էր փետրաւից կակուղ բարձին եւ ոգետիպ էակն էլ՝ սիրամարգի պէս զարդարուն՝ կանգնել էր կողքին : Թագաւորի քէֆն եկաւ :

Նստաւ , դէսից դէնից բաւական խօսելուց յետոյ ասաց . Աշխարհումս մէկ կարդացողներն եմ շատ սիրում ես , մէկ ճգնաւորներին : — Ներկայ եղող նախարարներից մին աշխարհ ման եկած մի փիլիսոփայ էր . ասաց . Տէ՛ր արքայ , թէ սիրում ես , մի մի բարիք արա դրանց : — Ի՞նչ բարիք , հարցրեց թագաւորը : — Կարդացողներին , ասաց , ոսկի տուր , որ գնան ուրիշներին էլ կարդացնեն . ճգնաւորներին ոչինչ մի՛ տալ որ ճգնաւոր մնան :

ձգնաւորին ո՛չ ոսկի տուր ո՛չ դէնար ,
 Թէ չէ՛ ձեռք բեր այլ Յգնաւոր քեզ համար :
 ձգնաւորին պէտք եղածն է աղօթք եւ սէր
 հոգեւոր ,
 Ոսկի , կըտակ Թէ հոգեհաց այնքան էլ չեն
 կարեւոր .
 Մատուաշ կոյսին պէտք եղածն է քնքոյշ երես ,
 նուրբ մատներ ,
 Շափիւղայից օղ , մատանիք չեն յուզելու ձեր
 սրտեր :

Թող լինի դէրժիշն ազնիւ եւ բարի ,
 Հոգ չէ Թէ մարդիկ հոգեհաց չըտան .
 Թող լինի կոյսը դէմքով գեղանի ,
 Հոգ չէ Թէ մատին մատնիք չըշողան :
 Իսկ ես որ ունիմ գանձեր անսահման ,
 Արժան չեմ այլ եւս Յգնաւոր անուան :
 (Գիւլիստան)

ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ ՍԱԱԴԻԻՑ

Բարիս ծուղակը կոր խոպոպներդ են(1)
 Աչացըս կապանքն էդ նազ աչերդ են .
 Լաւ չէ՛ , մի՛ սիրար շատ էլ նազէ նազ ,
 Չար աչեր շատ կան , քեզ կը վնասեն :

Կամ ծածկի՛ր երեսդ , աչքով քեզ չը տան ,
 Կամ սպանդ(2) ծխիր հուր դէմքիդ վրան .
 Ով , ի՛մս հրեշտակ , գժւի քո սիրուց ,
 Է՛լ չի ուղղւիլ , ինչքան խրատ տան :

Դառնացաւ բերանս սիրուդ պասուքից ,
 Ի՛մ շաքարաշուրթ , մի շաքար տուր ինձ .
 Դո՛ւ ումն ես ուզում նմանիլ , նո՛ճի ,
 Ինչքան էլ աճիս , ցածր ես եաղութից :

Լալիս եմ յուսով , մինչ թշնամիքըս ,
 Տեսէ՛ք , ծաղրում են յոյսս ու լալիքըս .

(1) Բն. — « Խոպոպներիդ մէն մի կորացուածքը մի օղակ է », օղակ , որ հեռուից զգում են հակառակօրդի վզին և , որպէս կտրծով , բաշ տալիս նրան :

(2) « Սպանդ » (Թուրք. իւզէրիլ), մի անսակ սերմ , որ նախապաշարուած ամբոխը ծխում է իբրև ապահով միջոց չար աչքից անվնաս մնալու համար :

Ա՛խ , ո՛ւր ես , եա՛ր ջան , ո՛ւր ես , մէկ արի՛ ,
 Տեսնեն , ամաչեն կոյր թշնամիքըս :

Գո՞հ ես , որ այսպէս յանկարծ , հայեդեա՛կ ,
 Դարդւորիս ա՛խը քեզ հանի մնակ .
 Եա՛րաբ , ո՛ւր էր թէ խղճար գէթ մի հեղ ,
 Չգէր իմ վրա մի գթոտ ակնարկ :

Կեանքումըս քանի՞ օր կար բարեկից ,
 Եւ այսուհետեւ ո՛վ ինձ կարեկից . —
 Ա՛րդ , նստիմ տեղս ու լուռ , համբերատար
 Հետամուտ լինիմ գործիս անդադար :

Անց կացան օրերս եւ անցան , աւա՛ղ ,
 Սիրտ , համբերութիւն ու եարբս չքնաղ .
 Ես կամաւ ջանցայ , բայց էն անդդամն
 Անց կացաւ կամաւ , էն էլ ինչքա՛ն վաղ :

Մինչեւ ձեռք բերի , սրտիկս հուր անցաւ ,
 Բայց նա հովի պէս եկաւ ու անցաւ .
 Ա՛խ , թէ էս ցաւիս չգտնեմ ընկեր ,
 Ո՛ւր պիտի հասնին իմ դարդն ու իմ ցաւ :

Ողորմի՛ր նրան , ում տեսնում ես սր
 Սիրտն համբերելու դառել է անզօր .
 Թո՛ղ նրան , թո՛ղ , ով զլուխն օձի պէս
 Քարերի տակն է քաշում վիրաւոր :

Էս խորունկ ծովից նա՛ հոգին փրկեց ,
 Ով դնաց գահը ծովափին դրեց .
 Ես բնակիչն եմ սիրոյ սուրբ հողի ,
 Ինձ քշողն ո՛վ է , անեսեմ ե՞րբ ծնեց :

Սիրոյ միակ ճարն անճարութիւնն է ,
 Ի՞նչ ունես , որ եարդ քեզ չարչարում է .
 Ա՛րդ , նստիմ տեղս ու լուռ համբերատար
 Հետամուտ լինիմ գործիս անդադար : —

Ով ոտքերիդ տակ զլուխ չծռեց ,
 Երեսիդ քողը մի կողմ չգրեց .
 Ուղին կորցրեց ու քեզ չհասաւ
 Էն թռչնիկն որ թեւն ի սուր չարեց :

Մինչեւ գլուխը չընկաւ մոմի պէս ,
 Չաւեղցրիբ լոյսն , ինչքան սիրեց քեզ(1) .
 Հոգիս որ չանեմ նախարձակ հետի(2)
 էս խաղում ո՞նց եմ տանելու քեզ ես :

Բեռը տուր քաշ տամ . թող գլխիցն անցնի
 Խելք ունեցողը , քեզ դէմ չկանգնի .
 Ջանն ուզես թող տայ , բողոք չբառնայ ,
 Արիւն թող խմէ ու ձէն չհանի :

Ասացի մի օր . ո՞վ հոգին ինձ պէս
 Վախից տասանորդ վճարել է քեզ . —
 Ասաց . էս հարբած աչացըս նետերն
 Հալա չեն բռնել նիհար որս քեզ պէս :

Չնայած միշտ աչքս յառել եմ նրան ,
 Չուաւ աչքես աչքով պատասխան .
 Բայց յուսով էի , որ մի օր կը տար ,
 էսպէս չէր մնալ . . . չուաւ սակայն :

Ա՛րդ , նստիմ տեղս ու լուռ , համբերատար
 Հետամուտ լինիմ գործիս անգագար :

(Շարունակելի)
 Թարգմ. Թարգմ. Պարսկերէնից
ՄԵՍՐՈՊ Վ. ՄԱՔՍՈՒՏԵԱՆ

Ք Ր Ո Ն Ի Կ

Պ. Գեորգ Թուրեան . — Ամերիկայի Հայ-
 րենիք լրագրէն կ'իմանանք թէ Պ. Կէորգ Թուր-
 եան Հարվըրտի համալսարանին մէջ կրօնքի
 պատմութեան օգնական ուսուցիչ կարգուած է :
 Ամէն անոնք որ գիտեն , կ'ըսէ տեղեկատուն ,
 թէ Հարվըրտ առաջնակարգ համալսարանն է
 Միացեալ Նահանգներուն , պիտի բմբռնեն թէ
 այս ընտրութիւնը որքան մեծ պատիւ մըն է հայ
 տաղանդին մատուցուած : Պ. Թուրեան երկու
 տարի առաջ Հարվըրտէն չրջանաւարտ ելած է՝
 իր կարգին մէջ առաջիններէն մին հանդիսանա-
 լով եւ արժանանալով « Պսակաւոր գրականու-
 թեան » (B. A.) տիտղոսին , եւ յաջորդ տարին

(1) Բն. « Մերդ չաւեղցրեց լոյսը նրա՛, որ գլուխն
 այնպէս քեզ զոհ չբերաւ , ինչպէս մոմս (իր գլուխը զոհ
 է բերում քմառին եւ լուսաւորում) :

(2) Ակնարկումիւն Սաղրինջ խաղի , ուր մի կողմի
 Թագաւորը միւս կողմի Թագանուն յափշտակելու համար մի
 ձեռի (փխադէ) զոհ է բերում նրան եւ անպա տանում :

հետեւելով արեւելեան լեզուներու եւ պատմու-
 թեան դասընթացքին (չարունակելով միանգա-
 մայն աստուածաբանական ուսումը Կէմպրիձի
 եպիսկոպոսական աստուածաբանական դպրոցին
 մէջ) ստացած է « Վարպետ գրականութեան »
 (N. A.) տիտղոսը : Ի մօտոյ պիտի ստանայ վե-
 րոյիչեալ աստուածաբանական դպրոցին « Պսա-
 կաւոր աստուածաբանութեան » (B. D.) տիտ-
 ղոսը : Պ. Թուրեան իր ընթացաւարտի «թէզ»ին
 նիւթ ընտրած ըլլալով հայ եկեղեցոյ նորըն-
 հրդատուարը , դպրոցին տեսչութիւնը անքան
 հաւնած է այդ աշխատութեան , որ որոշած է
 դպրոցին ծախքովը զայն հրատարակել եւ յա-
 կացնել Պ. Թուրեանին հարկաւոր գումարը որ-
 պէս զի այս ամառ ուղեւորի էջմիածին եւ այն-
 սեղի գրադարանին մէջ ուսումնասիրութիւններ
 ընելով՝ աւելի ընդարձակէ իր երկասիրութիւնը :

Պ. Լեւոն Պալրագաւրեան . — Փարիզի So-
 ciété Anatomiqueին մայիս 12ի նիստին , Պ. Լ.
 Պալթագարեան , բժշկական ուսանող , զեկուցում
 մը ըրած է սրտի խզման (rupture de cœur) հազ-
 ուարէպ պարագայի մը վրայ զոր դիտած է
 Սէնթ-Անթուան հիւանդանոցին մէջ՝ աակէց
 մեռնող հիւանդի մը սրտին վրայ . զեկուցանողն
 իր դիտողութիւնները բացատրած է՝ նոյն իսկ
 այդ սիրաը ցոյց տալով . Փրօֆ. Գորնիլ , որ կը
 նախագահէր , կարծեաց փոխանակութենէ յե-
 տոյ՝ միւս անդամներուն հետ (Տր. Պրօ, Տր. Լը-
 թիւ , եւն.) , հաստատած է Պ. Պալթագարեանի
 դիտողութեանց ճշգրտութիւնը , եւ որոշած է որ
 այդ սիրաը թանգարանին մէջ պահուի իբրեւ
 շահեկան տղբիւման մը :

Հայկական Երեկոյք մը . — Յունիս 17ի շա-
 բաթ իրիկունը , Անահիթի տնօրէնը՝ Փարիզի Թերն
 թաղին « Ժողովրդական Համալսարան »ին մէջ՝
 արտասանեց դասախօսութիւն մը՝ Հայ ժող. բա-
 նաստեղծութեան մասին , բազմաթիւ ընթեր-
 ցումներով հայ աշուղական բանաստեղծութեանց
 եւ ժողովրդական երգերու Ֆրանսերէն թարգ-
 մանութիւններու : Օր. Մարգրիտ եւ Շուչիկ
 Բարայեան , նոյնպէս հրաւիրուած էին մասնակ-
 ցիլ այդ հայ արուեստի փոքրիկ երեկոյթին .
 առաջինը երգեց քանի մը ժողովրդական երգեր ,
 երկրորդը դաշնակի վրայ նուագեց հայկական
 պարի եղանակներ Տիգրանեանէ ձայնագրուած :
 Հասարակութիւնը ջերմապէս գնահատեց հայ
 բանաստեղծութեան նմոյշները եւ այնուրբ տա-
 ղանդը որով երկու հայ արուեստագիտուհիները
 կ'արտայայտէին մեր ժողովրդական զմայլելի
 երաժշտութիւնը : Համալսարանին վարիչներէն
 մին Ֆրանսական ժողովրդեան համակրութիւնը
 հաստատեց հայ ազգին համար , ազգի մը որ
 թէ՛ իր տառապանքներով եւ թէ՛ իր քաղաքա-
 կիրթ եւ արուեստագէտ ցեղի՝ ձիրքերով արժանի
 է եւրոպայի յարգանքին եւ աջակցութեան :

Le Gérant : FRÉDÉRIC MACLER

Imp. D. DOGHAMADJIAN
 18, Rue des Gobelins, Paris.

ՄԱՏԵՆԱԴՍՐԱՆ ԱՆԱՀԻՏ

- Թիւ 1. — Անարոյ Ֆրանս . Եպիկուրի պարսեզը , (Հատուածներ) , թարգմանեց Ա. Չօպանեան , հեղինակին կենդանագրով . Գին 1 ֆրանք :
- Թիւ 2. — Այֆրէս Տը Վիկէիի Քերթուածներ , հեղինակին կենդանագրով , թարգմանեց Ա. Չօպանեան : Գին 1 ֆրանք :
- Թիւ 3. — Օմար Խաչեամի Քառեակներ , քննական ուսումնասիրութեամբ մը պարսկերէն բնագրէն թարգմանեց Գ. Փառնակ . Գին 3 ֆրանք :

ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆՔ « ԱՆԱՀԻՏ » Ի

- Թիւ 1. — Նահապետ Քուչակի Դիւանը , սիրոյ երգեր , խրատական եւ այլաբանական երգեր , պանդուխտի երգեր . Գինական ուսումնասիրութեամբ մը հրատարակեց Ա. Չօպանեան . 3. ֆր .
- Թիւ 2. — Մկրտիչ Պեշիկբաշչեանի Քերթուածներն ու ճառերը , ծանօթագրութիւններով հրատարակեց Ա. Չօպանեան . 4 ֆր . 50

ՅՐԱՆՍԵՐԷՆ ԳՐԳԻՐ

LES MASSACRES D'ARMENIE, témoignage des victimes; recueil de lettres, traduites en français par A. TCHOBANIAN: préface de GEORGES CLEMENCEAU, Librairie du Mercure de France. 3 ֆր . 50

L'ARMENIE, SON HISTOIRE, SA LITTÉRATURE, SON RÔLE EN ORIENT, par A. TCHOBANIAN, avec une introduction d'ANATOLE FRANCE. Librairie du Mercure de France, 1 ֆր .

ZEITOUN, DEPUIS LES ORIGINES JUSQU'À LA GRANDE INSURRECTION DE 1895 par AGHASSI: Traduction française d'A. TCHOBANIAN: préface de VICTOR BERARD Librairie du Mercure de France. 3 ֆր . 50

POEMES ARMÉNIENS ANCIENS et MODERNES, traduits en français par A. TCHOBANIAN, et précédés d'une étude de GABRIEL MOUREY sur la Poésie et l'Art arméniens. 2 ֆր .

CHANTS POPULAIRES ARMÉNIENS, traduction française avec une introduction par A. TCHOBANIAN; préface de PAUL ADAM. Librairie Paul Ollendorff. 3 ֆր 50

Ouvrage couronné par l'Académie Française

ԱՆԱՀԻՏ Ի բաժանորդագրութեան պայմանները

Անահիճը կը հրատարակուի ամիսը անգամ մը :

Բաժանորդագրինն է տարեկան՝ 10 ֆրանք (Ֆրանսա), 12 ֆրանք (օտար երկիրներ ,
2 տոլար (Ամերիկա), 5 րուպլի (Ռուսիա) :
Վեցամսեայ՝ 5 ֆրանք (Ֆրանսա), 6 ֆրանք (օտար երկիրներ), 1 տոլար (Ամերիկա),
3 րպլ. (Ռուսիա) :

Յօդուած եւ բաժանորդագրին ղրկել հետեւեալ հասցէին ,

A. TCHOBANIAN

17, Rue La Bruyère

Paris

« ԱՆԱՀԻՏ » Ի ԴՈՐԾԱԿԱՆՆԵՐԸ

Բազու

Տիկին Մարի Սունգուկեանց

Ռուսճուգ

Պարոն Գառնիկ Մաղմանեան

Գահիրէ

» Միհրան Արզարեան

Ֆիլիպէ

» Թագուոր Հինդլեան

Թեհրան

» Լեւոն Բարայեանց

(Տեսուչ Թեհրանի Հայոց
երկսեռ դպրոցներուն)

Նիւ-Եօրք

» Պետրոս Գարրիէլեան

Ուօքսկըն

» Տ. Մասճեան

Իսթ Գէմպրիճ

» Գարրիէլ Մուշէղեան

Իսթ Ուօթըրթաուն

» Կ. Մալխասեան

Սէնթըրլ Ֆօլս

» Նշան Մինասեան

Չիքակօ

» Ս. Մուրատեան

Նեշուէ

» Յ. Արոզեան

Ուսթըր

» Մինաս Գարրիէլեան

Ֆրէզնօ

» Գ. Նալպանտեան

Դաւրէժ

» Մ. Զարաֆեան

Պաթում

» Մամաջանեան

Նիւ Պրիթէյն

» Ս. Սաչաքլեան

Փրովիտէնս

» Աւագ Կարապետեան

Թիֆլիս (եւ շրջակայք)

» Սեդրակ Կիրակոսեան

(Վանքի պերիուլով, տուն Յակոբջան,
տանի, N. 15)